

ÇALIŞMA ORTAMI

İŞÇİ SAĞLIĞI
İŞ GÜVENLİĞİ
ERGONOMİ
İŞ HİJYENİ
ÇEVRE
VERİMLİLİK
ÇOCUK EMEĞİ
İŞ HUKUKU
SOSYAL POLİTİKA
KALİTE
TOPLUM HEKİMLİĞİ

Mart - Nisan 1998 Sayı: 37

*Fişek Sağlık Hizmetleri ve Araştırma Enstitüsü Yayını * iki ayda bir çıkar*

- Sönmeyen Işık Odağı
 - Gönüllülük Üzerine
 - Çocuk Suçluluğu: Demografik Veriler
 - Hekimlik Meslek Uygulamasında Asgari Ücret
- İletişim Araç-Gereç Üretiminde Çalışanların, Meslek Hastalıkları ile İlgili Risk Algılamalarının Bilgi, Tutum ve Davranışlarına Etkileri
- Yurttaşlık Bilinci
- Aile İçi İlişkileri ve Benlik Gelişimi • Güdülenme

İÇİNDEKİLER

■ Damla

Sönmeyen Işık Odağı : (ya da "herkes", "hep bana"ya karşı)

Doç. Dr. A. Gürhan Fişek

■ Yurttaşlık Bilinci

Gönül/lü/lük Üstüne

Erdoğan Bozbay

■ Çocuk Emeği

Çocuk Suçluluğu: Demografik Veriler

Dr. Yasemin Günay

■ İşyeri Hekimliği

Hekimlik Meslek Uygulamasında; Asgari Ücret

Dr. Şükrü Güner

■ Meslek Hastalığı

İletişim Araç-Gereç Üretiminde Çalışanların Meslek Hastalıkları ile İlgili Risk Algılamaların Bilgi, Tutum ve Davranışlarına Etkileri

Nuray Yolsal, Gönül Malat, Meral Örkün

■ Yurttaşlık Bilinci

Yurttaşlık Bilinci ve Kurtarıcı Arama Merakı

Prof. Dr. Alpaslan Işıklı

■ Yurttaşlık Bilinci

Yurttaşım Öyleyse Varım

Ali Tartanoğlu

■ Vakıf Haberleri

Merhaba

■ Vakıf Haberleri

Yaşam Kalitesini artırmada 50. Kişi Olur musunuz?

Meryem Kurtulmuş, Nihan Yüzer, Başar Baypınar

■ Aile Ortamı

Aile İçi İlişkiler ve Benlik Gelişimi

Doç. Dr. Gülden B. Güvenç

■ İşyeri Ortamı

Güdülenme

Müge Ersoy

■ İşçi Sağlığı Rehberi

Gıda Zehirlenmeleri ve Su ile Bulaşabilen Hastalıklar

Dr. Murat Fırat

DAMLA

SÖNMEYEN IŞIK ODAĞI (ya da "herkes", "hep bana"ya karşı)

Doç. Dr. A. Gürhan Fişek

Bir değer ortaya çıktığında, ya da sunulduğunda, bölüşülmesinde iki kavram ortaya çıkar: "Herkes" ve "Hep bana".

"Hep bana" diyenler, hırslı, mücadeleciler olurlar ve gerektiğinde birbirine sıkıca kenetlenerek bir yumak oluştururlar. Güçleri, buna ek olarak daha önce "herkes" ile paylaşmadıkları değer birikiminden gelir. "Herkes" diyebileceğimiz, toplumun ezici çoğunluğu ise, birlikte hareket etmez ve değerlerin kendi avucuna düşmesini bekler. Bunun kendisinin bir "hak"ı olduğunu düşünür. Ama ne yazık ki beklemek ve "hak"lı olmak, "değer"lere kavuşması için yeterli olmaz. Onun için "herkes" ulaşabilmiş olsaydı; adil paylaşımın zenginleştirici etkisi ile tükenmeyecek, yeniden yeniden üretilebilecekti.

"Hep bana"cular, "herkes"ın biraraya gelmemesi için onların arasına güvensizlik tohumu ekerler; mücadeleciler olanlarını ezmeye, "ibret-i alem" için sürün-dürmeyi çalışırlar; "böyle gelmiş böyle gider" derler vs. İnsanların en çok "hep bana" dedikleri dönemlerden biri de bazı çıkar gruplarından destek alınca, "hep bana"cular ülkede koruyucu sağlık hizmetlerini unutturmaya çalışırlar. İş kazalarının önlenmesini değil, tazminini öne çıkarırlar. Böylece toplumun büyük çoğunluğunun, sağlığa, sağduyulu, paylaşımcı ve dayanışmacı yaklaşımı da engellenmiş olur.

"Hep bana"ya karşı, "herkes"ın üstün gelebilmesi için öncelikle gerekli olan toplumda "SÖNMEYEN IŞIK"ların varlığıdır. Bu sönmeyen ışıklar, her dönemde, ister hava puslu olsun, ister karakış olsun, isterse ortalık aydınlık olsun; doğruyu söyler, hedefleri çarpıtmaz ve "herkes"i savunur. Bunu bir deniz fenerine ya da pusulaya benzetebiliriz.

Toplumda ne kadar çok sönmeyen ışık varsa, bunları söndürmek o kadar güç; onların getirdiği aydınlığı görmemek o kadar olanaksız olur. Sönmeyen ışıklar, ya da "inatçı toplumsal gelişme odakları", "herkes"i, bezginlikten ve teslimiyetçi davranıştan korur. "Hep bana"cular arasına katılmaya can atanların, kendilerini haklı göstermek için öne sürecekleri bahaneleri de haksız çıkarır.

"Sönmeyen ışık"lar, hem değerlendirmeleri ve hem uygulamaları ile toplumun gereksinmelerinin karşılanmasında yol-yordam gösterir; model üretir. Modellerin çoğaltılması için de güdüleyici olur. "Herkes"le değerleri paylaşmaktan yana olanlar, ya yeni yeni modeller üretecekler ya da uygulamalara omuz verecekler. "Sönmeyen ışık"lar, adaletsizlik, "herkesin yenikliği" vs. sürdükçe, daha güçle parlayacak. O parladığı sürece, uyku durak yok. Işık gözünüze girer, uykunuzu kaçıtır.

YURTTAŞLIK BİLİNCİ GÖNÜL/LÜ/LÜK ÜSTÜNE

Erdoğan Bozbay

Yazın dünyamızda pek fazla örneğine rastlayamadığımız gönül/lü/lük konusuna girmeden önce, kelimelerin sözlük anlamlarına bir göz atmamızın yararlı olacağı kanısındayım. Kalp, iç, sevgi, aşk, hoşgörü yerine geçebilen gizemli sözcüğümüz **gönül**, TDK sözlüğünde şöyle tanımlanmaktadır, '**sevgi, istek, düşünüş, angı ve hatır gibi ruh hallerinin yürekte bulunduğu varsayılan kaynağı**'

Başta şairler olmak üzere, tüm sanat insanlarının önemli esin kaynaklarından birisi olan gönül, bireysel duyum, duygu, dışa vurum, ruhsal doyum ya da duyumsuzlukların - genellikle -bireysel sonlanma halidir. Değerli dil bilimci Ömer Asım Aksoy'-un derlediği Deyimler Sözlüğü'nde bu kavrama ilişkin sayısız örnek yer almaktadır. **Gönül açmak, gönül bağlamak, gönül darlığı** vb.

Halk edebiyatının (şiir, mani, destan, türkü) ve şarkı sözlerinin de vazgeçilmez temalarından biri olan sözcüğümüze – lü hecesi ekleyerek sıfata dönüştürdüğümüzde, yani gönüllü yaptığımızda bakalım neler oluyor. Meydan Larousse'ta gönüllü 'Üzerinde herhangi bir baskı olmadan bir işi kendi isteğiyle yapan, o işi bilerek, severek üstlenen' biçiminde tanımlanıyor. Gönül konusunda hayli zengin olan deyimlerimiz ve diğer örneklerimiz, gönüllü kavramına geldiğimizde nedense (!) es geçiliyor, gönülsüzlükle ilgili bir iki deyim aracılığı ile dolaylı olarak tanımlanmaya çalışılıyor. '**Gönülsüz yenen aş, ya mide ağrıtır, ya baş.**', '**Gönülsüz namaz göğe ağmaz.**'

Gönüllülük, bir organizasyon içinde yer alarak (dernek, vakıf vb.) yapılabildiği gibi, bireysel katkı biçiminde de sürdürülebilir. ("Gönüllü annelik, gönüllü hemşirelik, gönüllü danışmanlık vb.) Bunlar koşulların ortadan kalkmasıyla birlikte, kısa sürede sona eren kişisel çaba ve girişimlerdir.

Yasaların belirlediği çerçevede organize olan gönüllülük hareketlerinin birincil hedefi, adlarına yükledikleri misyonu tamamlayıncaya değin çalışmalarını sürdürmektedir. Kuruluş amaçlarını, oluşturan koşullar iyileştirildiğinde (bazen de iyileştirilemeyebilir) bu oluşumlar, çalışmalarını doğal olarak/kendiliğinden sonlandıracaktır. (Hasenkeyfi Kurtarma Gönüllüleri gibi)

Bizim ele alacağımız gönüllü çalışmaları ise; insan ve yaşadığı doğal çevrede bir takım sorunlar var olduğu ve gönüllü desteği bulduğu sürece devamlılığı söz konusu olanlardır. Örnekeleyecek olursak, giderek artan çevre sorunları, sokakların eğiticiğine terk edilen ve topluma kazandırılmayı bekleyen çocukların varlığı, gönüllü kuruluşların bu türden çalışmalarını kaçınılmaz kılmaktadır.

Gönül ile gönüllünün temelinde birey (kişi, fert) bulunmakla birlikte, ulaşılmak istenen amaç farklıdır. Gönülde birey, duygusallık açmazının çözüm/sorun gelgitleri arasına sıkışıp kaldığı halde gönüllü, duygusallığı duyarlılığa dönüştürme becerisi sonucu, kendisine yeni ufuklar açma şansını dinamik tutabilmektedir.

iyi bir gönüllü olabilmek için bireyin, öncelikle kendisine merhaba diyebilmesi, iç dramasını sağlıklı kurabilmesi, bireyleşme / sosyalleşme / toplumsallaşma sürecini aşmış olması, gerekli erdemlerden birisi, belki de en önemlisidir. içsel dengelerini yerine oturtabilen gönüllü, daha sonra kamerasını yakın çevresine ve topluma çevirerek, bir yandan topluma ait olma bilincini pekiştirirken, diğer yandan da ilgi duyduğu olayları sorgulamaktan, sorumluluk yüklenebilme içtenlik ve özverisini sonuna kadar yaşama geçirmekten kaçınmaz. Gönüllü, katıldığı organizasyonlarda daha başarılı ve yararlı olabilmek için; kuşku ve sorulara yol açmayacak kadar özgüvenli olmalı, iyi bir konuşmacıdan öte, iyi bir dinleyici olmanın yanı sıra; değişim, öneri, tartışma ve eleştirilere de açık olmalıdır. Geçici bile olsa, önyargı ve kin tuzağına düşmemeli, hoş görünme ve beğenilme rüzgarına kapılmamalı, yaşamda elde ettiği bir takım kazanımlardan sıyrılarak, yalın (sade, sıradan) olma özverisini gösterebilmeli, en azından kendi dünyasında almadan verme sürecini başlatmış olmalı, çalışmalarını sabır ve güler yüzlü bir sevgiyle süslemesini bilmelidir. Bu saydıklarımıza kuşkusuz bir çok eklenti yapılabilir. Gönüllü, sayılan ya da sayılabilecek tüm bu özellik ve donanımları, karşısına çıkarılan engel olarak değil, mükemmelliğe bir adım daha yanaşabilmenin anahtarı olarak algılanmalıdır.

Sözlükte 'gönüllü olma hali' olarak tanımlanan gönüllülük, kültürel, arkeolojik, sosyal, çevresel vb. değer ve kavramların geleceğe aktarılmasından ya da doğru aktarılmasından kuşkuya düşülen durumlarda doğal olarak ortaya çıkmaktadır. Devlet, hükümet, yerel yönetim, aile gibi kurum ve kuruluşların ilgi yetersizliği/dışı kalması sonucu oluşan boşluğu doldurmak üzere, bu görevleri gönüllü kuruluşlar üstlenmektedir. Gönüllü kuruluşların daha başarılı ve uzun soluklu olabilmesi için, üstlenilecek hareketin çerçevesi çok iyi belirlenerek fizibilitesi (ön kestirimi) çıkarılmalı, gönüllü katılım potansiyeli ve ulaşılması hedeflenen kitlenin yapısı arasındaki nitelik, nicelik ilişkileri belirlenmeli, gönüllüleri hareketin içine çekme yöntemleri sürekli geliştirilerek çağı yakalama, en azından gerisinde kalmama düşüncesi sıcak tutulmalı, yaşama aktif katılımın gücü sürekli işlen-meli, benzer dünyaları (birey anlamında) yakınlaştırma, kaynaştırma yöntemleri geliştirilmeli, en azından ilgilenilen konuda homojen bir yapı oluşturulmalıdır. Gönüllülerin solo yapmaktan öte, büyük bir orkestranın vazgeçilmez birer enstrümanı olmalarının önemi vurgulanmalı, gönüllülük hareketinin başarısını belli kişilere endekslemeyip, uzun ve kalıcı başarılar getirecek yeni ve genç kadrolar eğitilerek, onlara şans tanınmalıdır. Saydığımız bu özellikler, gönüllülük hareketinde ilk akla gelen belirleyicilerden bazılarıdır.

Duygusallıktan duyarlılığa, ben'den biz'e, başka bir deyişle, gönülden gönüllülüğe geçiş evresini tamamlayan gönüllü, beyninin, yüreğinin, duygularının tüm kapılarını ve kollarını sürekli ardına kadar açık tutan insandır. Dileyen herkes bu kapılardan rahatça girebilir, açılan kollar ise, geride kalma

olasılığı olanlara destek, yeni katılımcılara dostça davettir. Unutulmamalıdır ki gönüllü, kaynamakta olan süt gibidir. Üstü kaymak bağlasa da o, için için coşkulu kaynaşını sürdürmektedir.
Her şeyden önce sevgiyle beslenen ve gücünü yaşam sevincinden alan gönüllülük coşkusu, Atal Behramoğlu'nun şu eşsiz dizeleriyle noktalayalım;

**Yaşadıklarımın öğrendiğim bir şey var:
Yaşadın mı büyük yaşayacaksın, ırmaklara,
göğe, bütün evrene karışırasına
Çünkü ömür dediğimiz şey, hayata sunulmuş
bir armağandır Ve hayat, sunulmuş bir armağandır insana**

ÇOCUK EMEĞİ

ÇOCUK SUÇLULUĞU: Demografik Veriler

Dr. Yasemin Günay

Basitçe tanımladığı şekliyle suç yasaların yasak ettiği hukuka aykırı eylemdir. Çocuk suçluluğu ise çok boyutlu, çok faktörlü ve çok karmaşık bir konudur. Öyle ki suçlu çocuk ve ailesi ile ilgili araştırmaların hemen hepsinde karşımıza çıkan bazı ortak özellikler var. Bu ortak özellikleri, suçlu çocuk ve bulunduğu çevreyi iyi tanımamız bize, benzer koşullarda suç ve suçlu ortaya çıkma riski olan aile ve toplum birimlerinde (işyeri, bölge vb) koruyucu önlemleri almamızı sağlar.

Yapılan araştırmalara göre;

- Suçlu çocukların % 95 inden fazlası erkek. Bu oran cezaevine giren tüm hükümlülerde de böyle. Sonuç, kız çocuklarının daha fazla denetim altında tutulmasına, kızlara göre erkek çocukların daha serbest olması ve üzerlerinde aile denetiminin daha az olmasına, çeşitli arkadaş gruplarına katılabilmeleri sonucu suç işlemelerinin daha kolay olmasına bağlanabilir.
- İşlediği iddia olunun suçun farik ve mümeyyizi olup olmadığı açısından muayeneye gönderilen çocukların 11-15 yaş arasındaki yaklaşık üçte biri 14 yaş grubundadır.
- En sık görülen suç grubu mala yönelik suçlar (% 56-75). Bunu sırayla şahsa yönelik suçlar (%16-25), Devletin koyduğu kural ve yasaklara karşı suçlar (%8-17) ve cinsel suçlar (%3.5-6) izlemektedir. Hüküm giymiş çocuklarda şahsa yönelik suç oranı biraz daha fazla. 1988 yılında İzmir'de yaklaşık % 15'lik oranda ikinci sırada en sık işlenen suç "sürücü belgesiz ve kayıt tescilsiz araba kullanma suçu"dur. 2918 sayılı Karayolları Yasası'nda yapılan değişiklik sonucu bu suçun yaptırımını idari para cezasına dönüştürülmüş olup mahkemelerin görev alanı dışına çıkmıştır. 1989'dan beri çocuklar bu suç nedeniyle muayeneye gönderilmemektedir. Ancak maddi hasarlı ya da yaralamalı/ölümlü trafik kazası olursa farik ve mümeyyizlik muayenesi istenmektedir. Dolayısıyla sürücü belgesiz araç kullanma ve Trafik Yasası'na muhalefet suçlarının da katılımıyla 1988'de "Devletin koyduğu kural ve yasaklara karşı işlenen suçlar" ikinci sırada iken 1989-1990'da "Şahsa yönelik suçlar" ikinci sıraya çıkmış, diğerleri dördüncü sıraya düşmüştür.
- En sık işlenen suçlar ile bu suçların yıllar itibariyle artış ve azalışına ait oranlar birbirine benzerdir.
- 1988'de 15 yaş ve altında cezaevine giren hükümlü çocukların 2 si uyuşturucu kullanma ya da satma suçundan cezaevine girmiş olup, 1991-1993 yılları arasında İzmir Çocuk Mahkemesi'nde yargılanan çocuklardan sadece 1'i uyuşturucu madde kullanma ve satma, 51 'i (%1.5) kaçak sigara satma nedeniyle yargılanmıştır. Uyuşturucu probleminin toplumda daha büyük boyutta tahmin etmekteyiz, ama adliye yansıyan olguların pek az olduğunu görmekteyiz.
- Grup halinde suç işleme olgusunun diğer Batı'lı ülkelere göre bizde daha az olduğu ileri sürülmektedir. Ancak yapılan araştırmalar bunun hiç de az olmadığını göstermektedir. Grup halinde suç işleme kızlara göre erkeklerde ve mala yönelik suçlarda daha fazla (%27-35) olup, gruplar halinde işlenen suçların sıklık sırası gasp-hırsızlık-ızzar ve diğerleri şeklindedir. Yaşın artmasıyla birlikte gruplar halinde suç işleme oranı düşmekte. İzmir'de, Hancı ve arkadaşlarının yaptığı bir çalışmada gruplar halinde suç işleme oranlarının 11 yaştan 15 yaşa doğru %34.5'den % 25'e düştüğü, 1988'den 1990'a gruplar halinde suç işleme oranının arttığı bildirilmiştir.
- Tekrarlı suç en fazla hırsızlıkla olup diğer suçlarda tekrar oranı çok az olup, tekrarlı suç oranı 1990'da İzmir'de % 13.6, İstanbul'da % 18.6'dır. Şehirlerde suç tekrarı kırsal kesime göre çok daha fazla.
- Çocuk suçluluğunun oluşumunda ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı, yakın çevre koşulları, yöresel gelenek ve göreneklerin etkisi olduğunu biliyoruz. Ana-baba yokluğu, çeşitli nedenlerle ailenin parçalanmış olması çocuğun duygusal gelişimini etkileyen, uyum ve davranış bozukluklarına yol açan önemli ailevi faktörlerdir. Öyle ki genel toplumda parçalanmış aile oranı % 8-10 iken, suçlu çocuklarda bu oran % 20-28 arasındadır.
- Keza suçlu çocuklarda özellikle mala yönelik suçlarda kalabalık aileye sahip olma oranı da hayli yüksek. Yapılan bir çalışmada suçlu çocukların % 63'ünün 4 ya da daha çok kardeşli olduğu saptanmıştır.
- Ailede gevşek ve ihmalkar disiplin ne kadar zararlı ise gereğinden sert ve sıkı disiplin de o kadar kötü. Yapılan çalışmalarda suçlu çocukların % 95'inde ailede kötü ve dengesiz disiplin dikkati çekmiştir. Bunda eğitim eksikliğinin rolü tabii ki büyük. Çocuk ıslahevine giren çocukların % 80'inden fazlasının ebeveynlerinin eğitim düzeyi ilkökul ve altında. Çocukların da %60-65'inin eğitim düzeyi ilkökul ve altında, % 22-30'u bulunduğu okulu (çoğu ortaokul) terketmiş durumda. Suç işleme esnasında çocukların %72-84'ünün (3/4) okulla bağı kopmuş durumda. Yani bu çocuklar okulun denetleyici ve sosyalleştirici etkisinden de uzak denilebilir.
- **Çocuk ıslahevine giren çocukların %80-83'ü çalışan çocuk (sokakta çalışanlar, informal sektörde çalışanlar dahil) %10-12'si işsiz, %6-9'u öğrenci. İzmir Çocuk Mahkemesi'nde yargılanan çocukların yaklaşık %64'ü suç işleme esnasında çalışan çocuk. Oran kızlarda 7.7, erkeklerde 66.6. Ayrıca yapılan araştırmalar göstermiştir ki aile geçimine katkıda bulunmak için çalışan çocukların yaptıkları işlek çocukları geleceğe hazırlamayan türden işler olup çoğu çocuklara meslek kazandıracak işlerden değil.**
- Çocuk ıslahevindeki çocukların ev reislerinin yaptıkları işlere baktığımızda, %12-16'sı memur-sigortalı işçi

vb., %7-10'unda ev reisi çalışmıyor, diğerleri düzenli ve sürekli gelir garantisi olmayan informal işlerde çalışıyor.

- Suç işlenen bölgelere gelince; köy ve küçük şehirlere göre büyük şehirlerde daha fazla çocuk suçluluğuna rastlanmakta. Diğer yandan kentleşmenin hızlanmasıyla geleneksel kız kaçırma, kan davası gibi suçlar azalırken mala yönelik suçlar özellikle hırsızlık suçu artmaktadır.
- Küçük yerleşim birimlerinde suç işleyenlerin çoğu aynı bölgede doğmuş kişiler iken şehirlerde ise suç işleyenlerin büyük çoğunluğu kırsal kesimde doğup sonradan şehre göç etmiş kişiler. İstanbul'da 1987-1990 yılları arasında Çocuk Mahkemeleri'nde yargılanan çocukların sadece %15.5'i İstanbul nüfusuna kayıtlı. Bu veri Anadolu'dan İstanbul'a göç eden ailelerde çocuk suçluluğunun boyutlarına işaret edebilir.
- Göçle birlikte gecekondulaşma olgusu karşımıza çıkıyor. Çocuk suçluluğu ve gecekondulaşma arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre, suçlu çocukların %55-65'i gecekondulaşma bölgesinde, %12-13'ü kısmen gecekondulaşma bölgesinde, %30 kadarı gecekondulaşma olmayan semtlerde yaşamakta. Gecekondulaşma bölgelerinin suça iten etkenleri bünyesinde barındıran bölgeler olduğu söylenebilir. Eldeki veriler ışığında kaçak yapılar ve gecekondular kente karşı işlenmiş, hırsızlık ve gasp suçlarına eşdeğer suç olarak kabul edilebilir.
- Sosyo-ekonomik durumun ele alındığı bir çalışmada, suç nedeniyle yargılanan çocukların %4.9'unun sosyo-ekonomik açıdan iyi, %20.5'inin sosyo-ekonomik açıdan orta, %66.6'sının sosyoekonomik açıdan alt düzeyde bölgelerde yaşadıkları, %3.7'sinin de ikametgahı olmayan (bimekan) çocuklar olduğu saptanmıştır.
- İzmir'de daha önceleri apartman dairesinde oturan suçlu çocuk oranı %2-3 iken 1990'lardan sonra %20'nin üstüne çıktığı kaydedilmiştir. Bu sonuç gecekonduların apartman şeklinde yapılmasından kaynaklanabilir.
- Taksirli ya da kasıtlı yaralamaların büyük çoğunluğunun yaralayıcı - bereleyici aletlerle meydana gelmiş olması da dikkat çekicidir. Toplumdaki genel şiddetten ve kitle iletişim araçlarıyla yayılan şiddetten çocuklara da bir pay düşmekte.

Ergenlik dönemindeki hızlı bedensel ve ruhsal gelişme, sevgi yoksunluğu, yanlış eğitim ve disiplin, değişen değer yargıları, hızlı ve düzensiz kentleşme, sanayileşme, iç ve dış göçler, gecekondulaşma,

gecekondulaşma, gecekonduların kalabalık nüfusa sahip olması, ekonomik güçlülere bağlı aile yaşamının iç-içe oluşu, çocuğun okul yerine işe verilmesi, eğitimin aksaması, yaşam güçlükleri nedeniyle yeterli ilgi , gösterilmemesi, ailede suçlu birey örnekleri, kitle iletişim araçlarındaki şiddet ve suç içeren programlar yetişenlerin suçlu olabilme olasılığını arttırıcı faktörlerin bir kısmı olarak sayılabilir. Elbette ki sayılanların her biri tek başına çocuğu suça iten tek neden olmayıp, genellikle bir çok faktör biraraya gelmektedir.

Yukarıda sunulan veriler ışığında sosyo-ekonomik ve kültürel koşulların toplum sağlığı üzerine olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nce benimsenen ve toplum hekimliği yaklaşımıyla çakışan sağlık tanımındaki (sağlık sadece hastalığın olmaması değil, fiziksel-ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir) "sosyal yönden tam bir iyilik hali"ni ortadan kaldıran etkenler karşımıza çıkmaktadır.

Suçlu çocuğun topluma yeniden kazandırılması için harcanan çabalar sağlıklı tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerine denk düşmektedir. Aslolan çocuğu suça iten nedenlerin ortadan kaldırılmasıdır. Ki bu hastalık oluşmadan korumaya eşdeğer bir uygulamadır. Korumak her zaman tedavi etmekten daha kolay, daha ucuz ve daha etkindir. Çocuk suçluluğunda da aynı ilkenin geçerli olduğu kanısındayım.

İŞYERİ HEKİMLİĞİ HEKİMLİK MESLEK UYGULAMASINDA; Asgari Ücret

Dr. Şükrü Güner

1928 yılında çıkartılan 1219 Sayılı Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına dair Kanununun 74. maddesi "SSYB'nca gerekli görülecek bölgelerde ücret anlaşmazlıklarında mahkemelerce gözönüne alınmak üzere en az ve en çok tedavi ücret tarifeleri düzenlenebilir. Bu bölgeler tabip odası sınırları ile sınırlanır" demektedir. 1953 tarihli Türk Tabipleri Birliği Kanununun 28. maddesinde ise, "Tabip odaları veya Birlik teşekküllerinden herhangi birisinin göstereceği lüzum üzerine bazı mıntikalarda odalarla tabip tedavisi ücretlerinin en az miktarlarını gösteren tarifeler düzenlemek" görevini tabip odaları ve Merkez Konseyi'ne vermiştir.

Burada dikkati çeken nokta, SSYB'nin 1219 sayılı yasadan gelen yetkisini tabip odalarına devrederken "en çok tedavi ücreti"ni düzenleme konusunun gözardı edilmiş olmasıdır. "En az ücret" hekimler yönünden, "en çok ücret" de hastalar bakımından önem taşımaktadır. 1953 tarihli TTB Yasası, Türk Tabipleri Birliği'ne bir yandan hekimlerin özlük haklarının korunmasını-geliştirilmesi ödevini verirken; öte yandan, "halk sağlığı" ile ilgili konularda da ödevlerle donatmıştır. Ama "hasta haklarını" ve "halk sağlığını koruyacak" en önemli silahlardan biri olan "tedavi hizmetlerindeki tavan ücreti" belirleme yetkisini vermemiştir.

Bunu bir yanıyla, "görev" verirken, "yetki" vermeyerek zora koşma olarak değerlendirilebilir. Ama öte yanıyla, o dönemin çok özel koşulları dolayısıyla, sağlıkta piyasa ekonomisi kurallarının uygulanması istenmesi olarak da yorumlanabilir. Bunu destekleyen en önemli kanıtlardan biri, "tedavi hizmetlerinde en az ücretin Türk Tabipleri Birliği'nce uygulanmasından sonra, SSYB'nin "tavan ücret" belirleme yetkisi hala durduğu halde, bunun unutulmuş olmasıdır. Böylece ve ne yazık-ki, her iki yönden de iktidarın beklentisi gerçekleşmiştir.

1960 tarihli Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi'nin 31. maddesinde "Asgari ücret tarifesi tatbik olunan yerlerde tabip veya dış tabibi rekabet veya propaganda maksadıyla, tarifede yazılı asgari miktarlardan aşağı ücret kabul edemez" demektedir.

Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi'nin 44. maddesi ise, "Tabip ve dış tabipleri bu nizamname hükümlerine aykırı hareket ettikleri takdirde 6023 sayılı Türk Tabipleri Birliği Kanununun 30. maddesine tevkiyen mensup oldukları tabip odaları idare heyetleri tarafından Haysiyet Divanına sevk edilir" hükmü vardır.

Asgari ücret uygulamasının nedenleri başlıca şöyle sıralanabilir;

- 1) Hekim emeğini korumak,
- 2) Hekimler arasındaki haksız rekabeti önlemek,
- 3) Hastaların bilgili, tecrübeli ve yetenekli hekimleri tercih edebilmelerine olanak sağlamak, fiyat kırarak çok ucuza çalışan ve hizmetin niteliğini düşüren ve bu nedenle hekimlerin tercih olunmasının önüne geçmek,
- 4) Hekimlerin kendilerini hastalara kabul ettirebilmeleri için fiyat kırma gibi hekimlik onuruna yakışmayan bir yola başvurmalarını önleyip, bilgi ve becerilerini geliştirerek yenilikleri sürekli izlemek zorunda kalmasını sağlamak.⁽¹⁾

Asgari ücrete uymak yasal bir zorunluluk iken ne yazık ki, başta hekimler olmak üzere pek çok kuruluş, banka ve KiT'ler asgari ücretin altına inerek çalışmalarını yapmaktadır. Bu tutum iki taraf için de suçtur. Hekimler asgari ücretin altında çalıştıklarında maliyece vergi denetimine tabi tutulduklarında cezalı durumuna düşerler. Asgari ücretin altında ücret düşük KDV ye yol açacağından burada da sakınca doğurur. Ayrıca tabip odası kurallarına aykırı davranıştan Tabip Odası Onur Kurullarında değerlendirilirler. Öte yandan Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü'nün 2.8.1990 tarih'li yazıları, Maliye Bakanlığı İstanbul Defterdarlığı Vasıtasız Vergiler Genel Müdürlüğü'nün 16.8.1990 tarih 12390 sayılı yazıları ile işyeri çalıştırdığı hekime bordro düzenlemek zorundadır. Bordroda yazılan ücret, asgari ücretten düşük olabilir mi ?...⁽²⁾

Asgari ücrete uymamanın bazı nedenleri vardır. Öncelikle hekimler asgari ücreti, "rayiç ücret", olması gereken ücret olarak görmektedir. Halbuki hekimin her zaman asgari ücretin üzerinde talep etmeye hakkı vardır. İkincisi ise, asgari ücretler belirlenirken "asgari" olmasının unutulup, normal olması gereken ücretmiş gibi ele alınıp, yüksek tutulmasıdır. Bir başka husus ise muayenehane, dispanser ve hastanelerin aynı asgari ücretle değerlendirilmesidir.

Toplu sağlık hizmeti talep eden kuruluşlara, asgari ücretten belirli indirimler yapılabilir. Bunun bir örneği de 1988 yılında yaşanmıştır, İstanbul Tabip Odası, SSK ile anlaşmalı röntgen uzmanlarına asgari ücretten belirli indirim yapmalarına izin vermiştir. Kısa süren bir uygulama da olsa bu bir örnektir.

Yukarıdaki hususlar dikkate alınır ise asgari ücret uygulamaları bugünkü uygulanamazlığından önemli ölçüde kurtulacağı kanısındayım. Tabii ki, tabip odalarının aktif denetimi şartıyla.

Asgari ücretler üzerinde ilk çalışmayı, Etıbbı Odasından Türk Tabipleri Birliği'ne dönüşüm işlemlerinin tamamlandığı, Temmuz 1954 tarihinden itibaren yapıldığını tespit edebiliyoruz. Bu dönemin Merkez Konseyi Başkanı Dr. Asil Mukbil Ata-kam.

Sonraları yıllar boyu her tabip odası zaman zaman sınırlı kapsamda küçük broşürler halinde asgari ücret tarifelerini bastırılmışlardır. Bu gereksinim bir kısım meslektaşlarımızın istekleri yanında, banka, laboratuvar gibi bazı kuruluşların taleplerinden doğuyordu. 1970 li yılların başında çıkan Hükümet Kararnamesi ile "emekli, dul ve yetimlerin kendilerine ve ailelerine hastalıkları halinde bakacak müessese ve hekimlerin hak ettikleri ücretleri o mıntikanın tabip odasının koyduğu asgari ücret tarifesi üzerinden Emekli Sandığından tahsil edilmeleri" kararı ile kapsamlı bir asgari ücret tarifesi hazırlanması gündeme gelmiştir. Bu nedenle Asgari

Ücret Tarifesi'nin bugünkü şekliyle ilk kez ele alınışı 4. Mart 1972 tarihli Başkan Dr. Kayıhan Aydoğmuş Yönetimindeki İstanbul Tabip Odası çalışması olmuştur. Yönetim Kurulu Veznedar üyesi Dr. Ali Sönmezler diğer ülkelerdeki asgari ücret uygulamaları bilgilerini toplamıştır. Bu arada bütün tıbbi cemiyetlere yazı yazılarak, görüşler istenmiştir. Yönetim Kurulu üyesi Dr. Selami Birgen dış kaynaklardan sağlanan asgari ücret bilgilerinin tercümelerini yapmıştır.

Yapılan bu kapsamlı çalışma İstanbul Tabip Odası Yönetimine sunulmuş, titizlikle incelendikten sonra Merkez Konseyinin onayından geçirilerek bugünküne benzer kitap halinde Sandoz İlaç Sanayii'ne 1974 yılında bastırılmıştır.⁽³⁾

Bu asgari ücret kitabının özelliği, hekimlik hizmetlerinin birimler halinde değil, TL karşılığında yazılması ve tüm İstanbul yerleşim bölgeleri için tek bir ücret belirlemesidir. Örnek olarak 1974 yılı asgari muayene ücreti pratisyen hekim için 25 TL., uzman hekim için 40 TL., basit fitik 1000 TL., apandisit 1500 TL., herni diskal 4000 TL. akciğer grafisi 60 TL, İVP 175 TL.

Bunun yanında; "İstanbul'un büyük bir şehir olması, kişilerin çok değişik tür ve ölçüde geliri ve ona göre de çok değişik geçim ve masraf olanaklarına sahip oldukları, şehrin gecekondu semtleri, kazaları, büyük yerleşim merkezleri ve bu ayrı özelliklere sahip bölgelerde tababet icra eden meslektaşlarımızın da, her bölgede ayrı ücret ile çalışma mecburiyetleri" ne işaret edilerek asgari ücret uygulamasını kolaylaştırıcı bazı hükümler de getirilmiştir. Bu esneklikler, günümüzde asgari ücrete uyulmaması veya uyumun zor olması bakımından, bugün bile dikkate alınacak önemli noktalardır.

Bu esneklikler şöyle özetleyebiliriz;

1) Kollektif muayenehanelerde, yani birkaç hekimin aynı binada beraberce çalıştıkları ve genel giderlerinin (kira, ısıtma, aydınlatma, su, hizmetli gideri, telefon v.s.) müştereken bölüştüğü ve ödendiği durumlarda belirlenen asgari ücretten % 25 kadar bir indirim yapılabilir.

a. Bu indirimi uygulayacaklar bağlı buldukları tabip odasından yazılı muvafakat almak zorundadır.

b. indrimi yapacak üyelerin hizmet niteliğinde herhangi bir azalma olmayacaktır.

2) Sosyal Sağlık Güvenliği sağlanmış kişilere asgari ücret tarifesinde yazılı ücretlerden aşağı bir ücret uygulaması yapılamaz.

3) Sosyal sağlık güvencesi sağlanmamış kişilere tabip odasından yazılı belge almak koşulu ile % 25 oranında indirim uygulanabilir. Tabip Odası bölgenin özelliklerini, halkın ödeme gücünü göz önüne alarak bu onayı verir.

4) Genel Sağlık Sigortası çıkarsa indirimli asgari ücret uygulaması yürürlükten kaldırılacaktır.⁽³⁾

1974 yılında yapılan bu çalışmadan sonra asgari ücret bir bölgede il merkezinde, ilçelerde ve köylerde olmak üzere 3 ayrı kategoride ele alınmış, hekimlik uygulamalarına birimler verilerek, her yıl, katsayı tespitine gidilmiştir. Birimleri gösteren Asgari Ücret Tarife Kitabı bastırılmıştır.

Zaman içerisinde tıpta izlenen teknolojik gelişmeler ve yaşanan enflasyon ortamında asgari ücret tespitlerinde yeni çalışmaları zorunlu kılmıştır. Bu çalışmalar arasında 1984 yılında Merkez Konseyince Merkezde kurulan her branştaki uzmanlardan ayrı ayrı komisyonlar oluşturularak yapılan tespitler sonucu bastırılan asgari ücret tarife kitabını, bundan 3 sene sonra Ankara Tabip Odası bünyesinde yapılan bir çalışma sonucu, 1987 de bastırılan kitapçığı işaret edebiliriz. Bu son çalışma 1992 yılına kadar uygulamada kalmış, bu tarihte yine yeni bir asgari ücret tarife kitabı düzenlenmiştir.

Halen çalışma ortamımızda asgari ücretin uygulanmaması sorunu büyük ölçüde yaşanmaktadır. Hekim sayısının ve işsiz hekim sayısının giderek arttığı, hekimler arasında özel çalışanların sayısının gün geçtikçe fazlaştığı bir ortamda asgari ücrete uyum sorununun önem kazandığı açıktır.

Kaynakça

- TTB Merkez Konseyi 33 Büyük Kongre'ye sunulan alıştırma

Raporu

- İşyeri Hekimliği El Kitabı TTB Yayınları, Ankara 1992^m Asgari Ücret Tarifesi Kitabı, İstanbul Tabip Odası. 1974

MESLEK HASTALIĞI

İLETİŞİM ARAÇ - GEREÇ ÜRETİMİNDE ÇALIŞANLARIN, MESLEK HASTALIKLARI İLE İLGİLİ RİSK ALGILAMALARININ BİLGİ, TUTUM VE DAVRANIŞLARINA ETKİLERİ

Nuray Yolsal*, Gönül Malat**, Meral Örkün***

GİRİŞ

Bazı mesleklerle hastalıklar arasındaki ilişki çok eskiden beri bilinmekte, bilimsel araştırmalara konu olmakta, korunma için önlemler halen tartışılmaktadır. 506 sayılı Sosyal Sigortalar Yasası'nda meslek hastalıkları: "çalışılan işin niteliğine göre, yinelenen bir nedenle, ya da işin yürütüm koşulları yüzünden uğranılan geçici, ya da sürekli hastalık, sakatlık ve arıza durumlarıdır" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımdan da görüldüğü gibi meslek hastalıklarının kapsamı çok geniş ve karmaşıktır. Hastalıkla yapılan iş arasındaki ilişki ve etkilenmenin derecesi de çoğu kez çok yönlü ve faktörieldir (Tonguç, E.: 1993:61-162). Bu konu gerek mesleki maruziyetin sebep olduğu hastalıkların ve etkilerin, gerekse bu hastalıklarla ilgili kişilerin bilgi, tutum ve davranışlarının araştırılmasında incelenmiştir.

Çalışanların çalışma ortamından kaynaklanan risklerle ilgili bilgi, tutum ve davranışları ülkemizde çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur. İstanbul'da yapılan bir çalışmada, meslek hastalığının ne olduğunu çalışanların %74'-ünün bilmediğini belirlenmiştir. Yine aynı çalışmada "Çalıştığınız yerde meslek hastalığı olabilir mi?" sorusuna işçilerin %81.4'ü bilmiyorum demiştir. "İşyerinizde meslek hastalığından nasıl korunabilirsiniz?" sorusuna çalışanların %87'si bilmiyorum demişlerdir (Malat, G.: 1993:250-254). Hastalık riskleriyle ilgili yanlış kavramların, eksikliklerin değiştirilebilmesi için, bilgi, tutum ve davranış ile birlikte algılamanın da araştırılması gerekmektedir (Covello, V.: 1983:285-297; Hamzaoğlu, O.:1996: 571-578; Sloviç, P.:1987: 280-285; Taylor, K.M.:1990: 493-500). Konu ile ilgili daha ayrıntılı sonuçlar elde edilebilmesi için "risk algılama" boyutunda bu tip araştırmalara eklenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Son yıllarda bazı araştırmacılar riskli aktiviteler, madde ve teknolojilerle ilgili sorular sorulduğunda kişilerin risk hakkında sahip oldukları görüşleri incelemek için teknikler geliştirmiştir. Araştırmacılar bu tekniklerle, insanlar bir şeye "riskli" ya da "risk yok" dediklerinde bu algılarını oluşturan faktörleri belirlemeyi amaçladılar. Böylece sağlığı ve güvenliği sürdürmek isteyenler, kişilerin risk hakkında düşünme ve riskleri algılama sürecini öğrenebileceklerdir. Böylece toplum, teknik uzmanlar ve karar makamları arasında riskle, ilgili bilgilerin iletişimi geliştirilerek risk analizi ve politikalar oluşturulması kolaylaşacaktır (Covello, V.: 1983:285-297; Sloviç, P.: 1987:280-285).

Bu çalışmada, çalışanların meslek hastalıkları riskini algılama dereceleri ve bu algılarının genel önlemlere uyumları ve bunlarla ilgili bilgi, tutum ve davranışlarıyla olan ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM VE GEREÇ

Bu araştırma, Aralık 1996 - Ocak 1997 tarihleri arasında, İstanbul'da iletişim araç-gereçleri imal eden bir fabrikada, üretimde çalışan 570 işçinin tümünün katılımıyla yürütülmüştür. Bu işyeri iletişim araç gereçlerinin (televizyon, telefon, telefon santrali, video, cep telefonu vb..) üretimini 1986 yılından beri yapmaktadır, işyerinde işe girişte oryantasyon eğitimleri, çalışılan bölüme göre periyodik eğitimler yapılmaktadır. Yürütülen araştırma kesitsel tiptedir. Hazırlanan soru formu, işyerinde, çalışanlar tarafından, araştırmacıların denetiminde gözlem altında doldurma tekniği ile doldurulmuştur.

Kullanılan bazı tanımlar:

Çalışanlara, mesleki risk algılama düzeyini belirlemek için, çalışmalarını sırasında meslek hastalığına yakalanma riski altında olduklarına inanıp inanmadıkları soruldu. Sorunun yanıtlarına 0-5 arası puan verildi. 0-3 puan riski algılamadıkları, 4-5 puan riski algıladıkları şeklinde değerlendirildi. "Hiç katılmıyorum" en düşük algı düzeyi, "tamamen katılıyorum" en yüksek algı düzeyi olarak kabul edildi.

Bilgi indeksi: Çalışanlara meslek hastalıkları ile ilgili 5 soru soruldu. Doğru yanıtlara 3, doğru ancak eksik bilgi içeren yanıtlara 2 ve 1 puan, yanlış yanıtlara 0 puan verildi. Maksimum 15 olan toplam puanda, 0-6 arası düşük bilgi düzeyi, 7-11 arası orta ve 12-15 puanlar yüksek bilgi düzeyi olarak değerlendirildi.

Tutum indeksi: Meslek hastalıkları ile ilgili bilgileri, bunların uygulanması ve koruyucu etkinliği ile ilgili 3 soru soruldu. Her soruya 0-5 arası puan verildi. Toplam puanda, 0-6 arası düşük , 7-11 arası orta ve 12-15 puanlar yüksek indeks olarak değerlendirildi.

Davranış indeksi: Günlük uygulamalar sırasında koruyucu önlemlere uyma davranışı ile ilgili 5 soru yöneltildi. Her soruya 0-1 puan verildi. Maksimum 5 olan toplam puanda, 0-2 arası düşük , 3 orta ve 4-5 puanlar yüksek davranış indeksi olarak değerlendirildi.

Uygulama indeksi: Genel önlemlerin uygulanabilirliği ile ilgili 3 soru soruldu. 0-5 arası puan verildi. Toplam puanda 0-6 arası düşük , 7-11 arası orta ve 12-15 puanlar yüksek indeks olarak değerlendirildi.

Kişilerin *kaygı düzeyini* belirlemek için bir soru soruldu. 0-5 arası puan verildi. Toplam puanda 0-3 alanlar kaygısız, 4-5 puan alanlar yüksek kaygı düzeyinde değerlendirildi.

Meslek hastalığına yakalanma riskinde olma kriteri olarak çalışılan ortamda kurşun, solvent, gürültü, titreşim, ultraviyole, çeşitli reçineler vb., gibi fiziksel ve kimyasal etkenlerin bulunması alınmıştır.

Soruların oluşturulmasında ve indeksler için puanların hesaplanmasında literatür yol gösterici kaynak olarak kullanıldı (Hamzaoğlu, O.:1996:571 -578; Kunzel, C.:1993:1579-1586; Taylor, K. M.: 1990:493-500). Veriler Epi5 bilgisayar paket programında değerlendirildi. Karşılaştırmalar için ki-kare, iki ortalama arasındaki farkın önemliliği testleri kullanıldı.

BULGULAR

Araştırmaya 570 işçi katılmıştır. Üretimde çalışan bu işçilerin %10.3'ü kadın, %89.7'si erkektir. En genci 16, en yaşlısı 48 yaşındadır. Yaş ortalaması 31.00 ± 5.72 'dir. Yüzde 17.7'si bekar, % 81.2'si evli, %1.3'ü boşanmış veya duldur. Yüzde 10.7'si ilkokul, %22'si ortaokul, %32.3'ü lise, %31.8'si endüstri meslek lisesi, %3.3'ü yüksek okul mezunudur. Evli 463 işçinin %9.5'inin çocuğu yokken, geri kalan 419'-unun ortalama 1.68 ± 0.79 çocuğu vardır.

Çalışanların, çalışırken meslek hastalığına yakalanma hakkındaki risk algılama düzeylerine bakıldığında %7.9'unun en düşük, %15.9'-unun en yüksek risk algılama düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Diğer bölümlerde çalışanlara göre, daha fazla risk altında oldukları ile ilgili risk algılamaları ise %13.2'sinde en düşük, %12.5'inde en yüksek düzeydedir (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışanların meslek hastalıklarına maruz kalma riskini algılamaları ile ilgili sorulara verdikleri yanıtlar.

Risk algılama soruları	Yanıtlar (Sayı ve %)						
	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Biraz	Kısmen	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum	Toplam
Çalışırken meslek hastalıklarına maruz kalma riski altında olduğuma inanıyorum	45 (7.9)	65 (11.5)	105 (18.5)	110 (19.4)	152 (26.8)	90 (15.9)	567 (100.0)
Şu an çalıştığım bölümde, diğer bölümde çalışanlardan daha fazla hastalıklarına maruz kalma riski altında olduğuma inanıyorum	75 (13.2)	140 (24.7)	94 (16.6)	98 (16.6)	89 (15.7)	71 (12.5)	567 (100.0)

* Bu sorulara 3 kişi yanıt vermemiştir.

Katılımcıların, bilgi, tutum, davranış ve önlemlerin uygulanabilirliği ile ilgili verdikleri yanıtlarla geliştirilen indeks değerlendirme puanları Tablo 2.de gösterilmiştir. Bilgi sorularına verilen yanıtların puan ortalaması 12.13 ± 2.53 , tutum sorularına verilen yanıtların puan ortalaması 8.99 ± 2.92 , davranış sorularına verilen yanıtların puan ortalaması $1.25 + 1.5$, önlemlerin uygulanabilirliği ile ilgili sorularına verilen yanıtların puan ortalaması 8.81 ± 2.29 dur.

Tablo 2. Çalışanların bilgi, tutum, davranış, önlemlerin uygulanabilirliği ve kaygı düzeyi ile ilgili indeks değerler.

İndeksler	İndeks değerlendirme (Sayı ve%)			Toplam
	Düşük	Orta	Yüksek	
Bilgi indeksi	22 (4.0)	142 (26.1)	380 (69.9)	544 (100.0)
Tutum indeksi	105 (19.1)	350 (63.5)	96 (17.4)	551 (100.0)
Davranış indeksi	390 (79.9)	37 (7.6)	61 (12.5)	488 (100.0)
Önlemlerin uygulanması	81 (14.7)	419 (76.2)	50 (9.1)	530(100.0)
Kaygı düzeyi	298(53.3)	91(16.3)	170(30.4)	559(100.0)

Çalışanların risk algılama ve algılamama durumlarına göre bilgi, tutum, davranış, önlemlerin uygulanabilirliği ve kaygı düzeyi puan ortalamaları karşılaştırıldığında tutum, önlemlerin uygulanabilirliği ve kaygı düzeyi puan ortalamalarının risk altında olduğunu söyleyenlerde söylemeyenlere göre daha fazla olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak önemli olduğu belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Risk algılama ve algılamama durumlarına göre bilgi, tutum, davranış, önlemlerin uygulanabilirliği ve kaygı düzeyi puan ortalamalarının karşılaştırılması (ortalama ± standart sapma).

	Algılamayan (n=352)	Risk algılayan (n=213)	Toplam	İstatistiksel Sonuçlar
Bilgi puanları (maksimum 15 puan)	12.08±2.54	12.17±2.52	12.13±2.53	F=0.160 p>0.05
Tutum puanları (maksimum 15 puan)	8.56±2.97	9.68±2.75	8.99±2.92	F=19.480 p>0.05
Davranış puanları (maksimum 5 puan)	1.24±1.49	1.26±1.52	1.25±1.50	F=0.043 P>0.05
Önlemlerin uygulanabilirliği (maksimum 15 puan)	8.63±2.26	9.12±2.30	8.81±2.29	F=5.817 p<0.01
Kaygı düzeyi (maksimum 5 puan)	1.93±1.29	3.48±1.32	2.51±1.50	F=185.37 p<0.001

Risk algılama sorusuna yanıt verenler cinsiyetlerine, çalıştıkları bölümdeki çalışma sürelerine ve eğitim durumlarına göre karşılaştırıldığında, risk algılamayı, cinsiyetin, çalışma süresinin ve eğitim durumunun etkilemediği belirlenmiştir. (Bu bulgu tablolaştırılarak gösterilmemiştir.)

İşçiler, işyeri koşulları ve çalıştıkları bölümlerdeki meslek hastalıklarına yol açabilecek etkenler dikkate alınarak, meslek hastalığı riskinde olanlar ve olmayanlar olarak gruplandırılmıştır. Bu gruplandırma boyutunda meslek hastalığına yakalanma riski algı düzeyleri karşılaştırıldığında iki grup arasında istatistik olarak önemli bir fark bulunmadığı belirlenmiştir (Tablo 4)

Tablo 4. Risk algılama sorusuna yanıt verenlerin meslek hastalığına yakalanma riski olup olmama durumlarına göre dağılımı.

Meslek hastalığı riski	Risk		
	Algılamayan	Algılayan	Toplam
Olmayan	196 (57.3)	119 (56.4)	315 (56.9)
Olan	146 (42.7)	92 (43.6)	238 (43.1)
Toplam	342 (61.8)	211 (37.5)	553 (100.0)

X²=0.04 p>0.05

Meslek hastalığı riskinde olan ve olmayanların bilgi, tutum, davranış, önlemlerin uygulanabilirliği ve kaygı düzeyleri puan ortalamaları Tablo 5 de verilmiştir. İstatistiki değerlendirmede, davranış puan ortalamaları hastalık riski olan bölümlerde çalışanlarda daha yüksek olarak bulunmuştur.

Tablo 5. Risk algılama ve algılamama durumlarına göre bilgi, tutum, davranış, önlemlerin uygulanabilirliği ve kaygı düzeyi puan ortalamalarının karşılaştırılması (ortalama ± standart sapma).

	Meslek hastalığı riskinde		
	Olmayan (n=315)	Olan (n=238)	İstatistiksel sonuçlar
Bilgi puanları (Maksimum 15 Puan)	12.26±2.41	12.02±2.58	H=1.117 p>0.05
Tutum puanları (Maksimum 15 Puan)	8.85±2.95 p<0.05	9.17±2.84	F=1.671
Davranış puanları (Maksimum 15 Puan)	1.05±1.42 p<0.01	1.51±1.57	F=10.953
Önlemlerin uygulanabilirliği (Maksimum 15 Puan)	8.80±2.41 p>0.05	8.81± 2.14	F=0.001
Kaygı düzeyi (Maksimum 15 Puan)	2.51±1.55 p>0.05	2.54±1.42	F=0.036

TARTIŞMA

Gelişen teknolojilere, yeryüzü ve canlılar için zararlı etkileri de eşlik edebilmektedir. Bu teknolojilerin zararlı sonuçları çoğunlukla geç ortaya çıkarlar. Böyle olunca da erken belirlenmeleri güçtür. Bu nedenle, günümüz tehlikelerinin ve risklerinin tanısını, özelliklerinin belirlenmesini ve ölçülmesini sağlayan "risk değerlendirme" bilimi gelişmiştir. Teknolojik bilgi ve kültüre sahip bir analizci, tehlikeleri "risk değerlendirme" yi kullanarak inceleyip yorumlarken, bu bilgiden yoksun olanlar "risk algılama" olarak tanımlanan sezgisel risk yargılarına güvenirlir. Bu kişiler risk algılama ile ilgili deneyimlerini dünyanın her yerinde ortaya çıkan kaza ve tehlikeleri direkt olarak belgeleyen haber medyasından kazanma eğilimindedirler. Aslında, kişilerin risk algıları hızlı bir şekilde değişebilir. Risk algılamayı kişinin bilgisi, kişilik yapısı, psikolojik doğası, teknik bilgiye ulaşabilme ve yorumlayabilme yeterliliği ve politik tercihleri belirlemektedir (Covello, V.: 1983:285-297; Sloviç, P.: 1987:280-285 ; Fischhoff, B.: 1997:987-1002).

Bu araştırmada, elektronik sanayiinde çalışan işçilerin risk algılamaları ve risk algılamayı etkileyen faktörler incelenmiştir. Çalışanların yaklaşık %65'i lise ve lise dengi okul mezunudur. Bu öğrenim düzeyi Türkiye'deki pek çok işyerinden farklı ve yüksek düzeydedir. Bu işyerinde çalışanların meslek hastalıkları ile ilgili bilgi puanları ortalaması ve bilgi indeksi değerlendirmesi yüksek düzeydedir. Ancak bilgide görülen bu yüksek düzey, tutum ve davranış indekslerinde sürmemekte, orta ve düşük indeks düzeylerine inmektedir (Tablo 2). Bu işyerinde yapılacak meslek hastalıkları ve korunmaya yönelik eğitim, çalışanların bilgilerini artırmaktan çok tutum ve davranışlarını iyileştirmeye yönelik olmalıdır.

Çalışanların meslek hastalıkları konusunda "risk algılama" düzeyleri değerlendirildiğinde % 38'inin "risk algılayan" düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Başka bir deyişle, çalışanların yaklaşık üçte biri meslek hastalığı riskindeyim demektedir. Risk altında olduğunu düşünenlerin yarısı meslek hastalığı riski olmayan bölümlerde çalışmaktadır. Risk altında olmadığını düşünenlerin de hemen yarısı ise meslek hastalığı riski olan bölümlerde çalışmaktadır. Bu iki grup arasında istatistiksel olarak fark yoktur (Tablo 4). İnsanların risk algılamalarını gerçekten risk altında olmaları değil, risk ile ilgili edindikleri sezgiler (!) etkilemektedir (Covello, V.: 1983:285-297; Sloviç, P.:1987:280-285).

Araştırma grubumuzda risk algılamayı cinsiyet, çalışma süresi, eğitim durumu gibi karşılaştırmalarda sık kullandığımız değişkenlerde etkilememektedir. Ancak "risk algılama" düzeyi yüksek olarak belirlenenlerin tutum puanları, önlemlerin uygulanabilirliği ile ilgili puanları ve kaygı düzeyleri istatistiksel olarak önemli bulunmaktadır. Davranış ve bilgi puanları arasında istatistiksel olarak fark yoktur. Yine bu işyerinde yapılacak meslek hastalıkları ve korunmaya yönelik eğitim süreci, tutum ve davranışı risk algılama düzeyinde de etkileyecek düzeyde planlanmalıdır.

Sonuç olarak, bu konuda yapılmış ilk araştırmalardan biri olması nedeniyle sonuçları genellemek yerine, eğitim çalışmalarından sonra araştırma soruları tekrarlanmalı, risk algıları ile ilgili daha bireysel yanıtların ve yorumların elde edilebileceği odak grup tartışmaları yürütülmelidir. Risk algılamanın bilgi, tutum ve davranışa etkileri araştırılmalıdır.

* İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Uz. Dr.,

** İş Sağlığı ve Kalite Yönetimi Danışmanlığı Organizasyonu, Uz. Dr.,

*** İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Uz. Jeo. Morf.,

KAYNAKLAR

Covello, V. (1983), "The Perceptions of Technological Risks: A Literature Review", *Technological Forecasting and Social Change*, (23):285-297.

Fischhoff, B., Bostrom, A., Quadrel, M.J. (1997), "Risk Perceptions and Communications", in R. Detels, and W. VValter (ed. by), *Oxford Textbook of Public Health*, Oxford Medical Publications:987-1002.

Hamzaoğlu, O., Uçar, M., Ceylan, S., Özkan, Ö., ve Biçer, T. (1996), "Bir Tıp Fakültesi Hastanesinde Görevli Hemşirelerin Hepatit B Virüs Enfeksiyonuyla İlgili Risk Algılamaları ile Bilgi Ve Tutum Davranışlarının Saptanması", V. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, Marmara Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, 12-16 Ekim 1996, İstanbul, Bildiri Kitabı: 571-578.

Kunzel, C., Sadowsky, D. (1993), "Predicting Dentists-Perceived Occupational Risk For HIV Infection", *Soc Sci Med*, 36(12):1579-1586.

Malat, G., Yolsal, S., Onat, I., Sabuncu, H. (1993), "Kot Yı-kama-Boyama Fabrikasında Meslek Hastalığı Sıklığı ve Çalışanların Meslek Hastalığını Bilme Düzeyi", III. Halk Sağlığı Günleri, Gençlerin Sağlık Sorunları, Erciyes Üniversitesi Yayınları No 46: 250-254.

Sloviç, P. (1987), "Perceptions of Risks", *Science*, (236):280-285.

Taylor, K. M., Eakin, J.M., Skinner, H.A., Kelner, M., and Shapiro, M.(1990), "Physicians' Perceptions Of Personal Risk of HIV Infection and AIDS Through Occupational Expo-sure". *Can Med Assoc J* 143(6): 493-500.

Tonguç, E. (1993), "Meslek Hastalıklarına Genel Bakış", İş Hekimliği Ders Notları, TTB Yayını, 3. Baskı, 61-162.

ÇALIŞMA ORTAMI Dergisi
DÜŞÜNCE ATÖLYESİ
Takım Çalışması - 1 Etkileşim ve İletişim
23 Mayıs 1998 / 10.00-18.00

YURTTAŞLIK BİLİNCİ

YURTTAŞLIK BİLİNCİ ve KURTARICI ARAMA MERAKI

Prof. Dr. Alpaslan Işıklı

Yurttaşlık bilinci denilince, bireyin, içinde yer aldığı toplumun daha adil, daha özgürlüklü, daha demokratik, kısacası, insana daha yakışır olması yönünde sorumluluk duyması ve bu sorumluluğunun gereklerini yerine getirmek yolunda, gözettiği amaçla çelişmeyen yollarla ve yöntemlerle elinden geleni yapmasını anlamaktayım.

Genel olarak, diğer uluslarla mukayeseli olarak düşündüğümüzde, yurttaşlık bilincimizin daha geri olduğunu söyleyemeyiz. Ancak, bizim ülkemizde yurttaşlık bilincinin sınırlı kalmasına neden olan bize özgü özel bir nedenin bulunduğunu sanıyorum. Bu konudaki gözlemlerimi şöyle özetleyebilirim:

Bu durumun kaynaklarını, toplumumuzda geleneksel olarak varlığını sürdüren, "*kurtarıcı arama*" merakımızda aramamız gerektiği kanısındayım.

Bu merakımızın köklerini ise padişahlık dönemine kadar dayandırmamız yanlış görünmüyor. Esasen, o dönem için doğal bir durumdur bu. Her şey padişahın beklenir; padişahın kadiri mutlak olduğuna ve her türlü kötülüğün hakkından gelebileceğine inanılır; çünkü yeryüzünde padişah tarafından temsil edildiğine inanılan ilahi varlık, bu özelliklere sahiptir. Böyle olunca, yurttaşların toplumu daha ileriye götürmek ve toplumdaki haksızlıkların üstesinden gelebilmek için yapmaları gereken bir şey yoktur, onlara düşen, sabah akşam "*padişahım çok yaşa*" demekten ibarettir.

Bu, bir tür rahatlık sağlar. Esasen, sürekli olarak, bir kurtarıcı arama veya böyle birisini bulduğunu sanma alışkanlığının temelinde de bu tür bir rahatlığa kavuşma özleminin yattığını söylemek yanlış olmaz. Buna karşılık, demokrasi, sorumluluk yüklediği için böylesine bir rahatlığın kaçmasına sebep olur. Biraz da bu nedendir ki demokrasinin erdeminin ve üstünlüğünün, herkes tarafından kolayca görülmesi ve kabul edilmesi mümkün değildir.

Kurtarıcı arama merakı ve alışkanlığı, yakın tarihimizin daha sonraki dönemlerinde de devam etmiştir. Atatürk döneminde, Atatürk'e rağmen devam etmiştir. Atatürk, Samsun'a ayak basışının ardından Amasya'ya gelmiş, ünlü Amasya Genelgesi'ni yayınlamıştır. Bu genelgesinde, "*Milletin istiklalini gene milletin azim ve kararı kurtaracaktır*" demiştir. O, bu genelgesiyle daha başından itibaren demokrasiye olan bağlılığını ve ulusun fertlerinin bilincine seslenmeyi ve halkın sorumluluk duygusunu harekete geçirmeyi tek kurtuluş yolu olarak gördüğünü ortaya koymuştur. Buna karşılık, gün olmuş, onun tarafından veya onun gibi birisi tarafından kurtarılmış olma kolaycılığını ve zaman zaman açıkça uyuma ölçüsüne dahi varabilen bir sorumsuzluk özlemini, açıkça ve ısrarla dile getirdiğimiz olmuştur. Bir zamanlar okullarda "*Biz uyurduk o bizleri beklerdi*" türünden şiirler ezberlediğimizi çoğumuz hatırlarız.

Daha sonraki dönemlerin de kendine özgü kurtarıcıları olmuştur. Milli şef döneminin bitmesiyle bu süreç sona ermemiş; millet muhayyilesi çok partili yaşamda da "*kır atlı süvari*" gibi veya "*Karaoğlan*" gibi kurtarıcılar icad etmiştir. Bunların hepsinin gerisinde, özgüven yokluğuyla derinleşen bir umarsızlık içinde, sorumluluğu kendi dışımızda birisinde ve bir yerde arama kolaycılığının yattığını görebiliriz.

O dönemi yaşayanlar anımsayacaklardır; 27 Mayıs günlerinin kurtarıcısı, ordunun yanısıra genel olarak aydınlardır. O dönemde, asker-sivil aydın kesimin yakın tarihimizde oynadığı öncü rolün, kendimizi sorumluluktan kurtarma yolunda yorumlanmasının ve değerlendirilmeleri bazı hükümlerle Türkiye'nin bir çırpıda demokratikleşeceğine veya İktisat uzmanlarının Planlama Dairesinin bir odasında bulacakları formüllerle kalkınmamızı sağlayabileceklerine inananlarımız az değildi. Bir tür aydın fetişizmine varan bu tür eğilimlerin son bulması; halksız demokrasi ve halksız kalkınma olmayacağını kanıtlanması; ve aydın denilen varlığın, gerekli demokratik destekten yoksun olması halinde, dünyanın yuvarlak olduğunu dahi ileri sürme gücünden yoksun kalabileceğinin bir kere daha anlaşılması için 12 Mart'ın ve 12 Eylül'ün acı tecrübelerinin yaşanması gerekmiştir.

27 Mayıs sonrasında demokratikleşme ve sosyal devlet uygulamaları açısından sağlanan kazanımları, yanlış bir değerlendirmeye, demokrasiden uzaklaşmanın ve demokrasi dışı bir müdahalenin ürünü olarak gören kimileri, yeni askeri müdahalelerle yeni kazanımlar sağlama doğrultusunda yeni arayışlar içine girmişlerdir. Bunlar, ilk hayal kırıklıklarını Nihat Erim'in sözde reform kabinesinin ne olduğunu görerek tatmışlardır. Gerçekte ise 27 Mayıs sonrası kazanımları, Türkiye'nin Meşrutiyet'ten bu yana süregelen ve değişik dönemlerde yeni ivmeler kazanmış olan demokratikleşme sürecinin, belli bir dönemde ortaya çıkan ürünleri olarak değerlendirmek gerekir.

Kuşkusuz, 12 Mart'ın ve 12 Eylül'ün verdiği asıl ders, kurtarılmaya muhtaç duruma sürüklenmiş bir ulusun en büyük çilesinin, kurtarıcılarında kurtulmak olduğunu göstermiş olmasıdır.

Bizdeki bu, kendi dışımızda bir kurtarıcı icat ederek sorumluluklarımızdan sıyrılma eğiliminin, bize özgü bazı nedenleri bulunmalıdır. Öyle sanıyorum ki Atatürk gibi tarihin ender yetiştirdiği bir kişiliğin Türkiye'nin kaderinde oynadığı rol, o dönemde ve o dönemi belli ölçüde devam ettiren İnönü döneminde yaşayan kuşakların bilinçlerinde ve bilinçaltılarında, Ankara'da, bu ülkenin ve bu milletin sorunlarını düşünen ve onlara gereken çözümleri bulmak için elinden geleni yapan birisinin veya birilerinin bulunduğu yolunda sarsılmaz bir inanç oluşturmuştur. Yani bir bakıma fevkalade olumlu bir durum, yanlış değerlendirildiğinden, belli bir olumsuzluğun nedeni olmuş; belli bir dönemde yetişmiş olan kuşaklar, kendilerinin fazlaca bilinç ve sorumluluk taşımalarına gerek duyurmayan bir devlet yönetiminin varlığı konusunda şartlanmışlardır.

Ne var ki daha sonraki dönemin yöneticileri içinde bu şartlanmışlığa hızla son verebilecek türde örnekler sergileyenlerin ardı arkası kesilmemektedir.

Dolayısıyla, bugünün genç kuşaklarının, kendi sorunlarını ve ülke sorunlarını çözebilmek konusunda sorumluluk duymalarını gerektiren nedenlerin arttığı düşünülebilir.

Son dönemlerde devlet yönetiminde ortaya çıkan kokuşma ve çürüme belirtilerinin, genç kuşakların bilinçlerinde aşıya benzer bir etki uyandırması beklenebilir. Yani, bir tür bağışıklık ve canlanma mekanizmasını harekete geçirebilir. Buna karşılık, kokuşma ve çürümenin genç bilinçleri de girdabına sürükleyecek sonuçlar doğurması, zayıf düşmüş bir hastanın, aşının tesiriyle yaşam umudunu büsbütün yitirmesine benzeren acı durumlara yol açabilir.

Kurtarıcı arama merakı, toplumumuzda belli kesimlerle sınırlı bir alışkanlık değildir. Her kesimin kendine özgü kurtarıcıları olmuştur. Örneğin, solun belli kesimlerinde, vaktiyle Çekoslovakya'da olduğu gibi, dışarıdan bir yerlerden gelecek tanklarla kurtarılacaklarını umanlar görülmüştür.

Dışarıdan kurtarıcı arama eğilimlerinin, içerideki çaresizliğin büyüdüğü dönemlerde olağanüstü ölçülerde kabardığı görülür. Özellikle, 12 Mart, 12 Eylül günlerinde görülen bu olmuştur.

Uluslararası demokratik dayanışmanın önemini kimse yadsıyamaz. Ancak, bunun sınırlarını iyi görmek, ölçüyü kaçırmamak gerekir. Her şeyi Avrupa Konseyinden, ILO'dan veya Helsinki izleme Komitesinden bekleyenler, geleneksel Tanzimat kafasıyla uyumlanan bir zaaf sergilemektedirler. Günümüzde, bu tür zaafı acımasızca değerlendiren bazı güçler, "*İnsan Hakları Emperyalizmi*" olarak ünlenen bir tasallut türünü üretmeyi başarmışlardır, insan hakları emperyalizmi, bir yandan, kimi ülkelerin insan hakları sicillerindeki bozuklukları tahrik edici tertipleri gerçekleştirirken, bir yandan da bu bozuklukları baskı vesilesi olarak kullanmak suretiyle tavizler koparanların bu yaptıklarını anlatmak için kullanılan bir deyimdir. Günümüzde hız kazanan "*küreselleşme*" olgusu, kurtarıcıyı dışarıdan arama konusundaki eğilimlere yeni boyutlar getirmiştir.

Ulusal devletin tarihe mal olması, sınırların kalkması sonucunda kurulacak bir dünyada, "*gelişmekte olan*" ulusların, "*gelişmiş*" uluslarla aralarındaki ilişkilerin yoğunlaşması sayesinde, gelişme sorunlarına çözüm bulabileceklerine inananlarımız çoktur. Gerçekte gerçekleşmekte olan, ulusların ve insanların eşitliği temelinde bir evrensel birlik olsaydı, böylesine bir beklenti son derece yerinde ve haklı olabilirdi. Ne yazık ki gerçekte gerçekleşmekte olan, yeryüzünün ayrıcalıklarının, kendi çıkarlarına uygun bir yeni dünya düzenini tüm dünyaya dayatmasından başka bir şey değildir.

Bakıyorsunuz birisi çıkıyor, ben kendimi Kars'dan Erzurum'dan çok Floransa'ya yakın hissediyorum; onun için ulusal bağlılıklar anlamsızdır, küreselleşme daha iyidir diyebiliyor. Burada unutilan, Floransa'dakilerin ne düşündüğüdür. Onların ne düşündükleri, iş bulma umuduyla İtalya'ya ayak basan Arnavutların, Kuzey Iraklıların veya ülkemizin güney doğusundan akın eden yoksulların, kadın, çocuk, hasta denilmeden nasıl gerisin geri denize döndürdüklerinde görülmektedir.

Gerçekte sınırlar, sermaye için kalkmıştır. Yeryüzünün egemenleri, ihtiyaç duyduklarında, ihtiyaç duydukları kadar ve ihtiyaç duydukları türde emeğin geçebilmesi için bu sınırları aralayabilirler. Ancak, bu sınırlar, kendi refahlarının, yeryüzünün geride kalan geniş halk kitlelerine yaygınlaşması sonucunu verebilecek mal ve emek geçişlerine kesinlikle kapalıdır. Amerika'nın ve Avrupa'nın güneyini aşılmaz bir sur çevrelemektedir. Bu surların örgüsünde mevcut kota ve vize uygulamalarına son vermeye asla niyetli değillerdir; tam tersine, her gün biraz daha koyulaştırmaktadırlar.

Her gün biraz daha iyi anlaşılacaktır ki küreselleşme adı altında yapılan, yeryüzünü uluslararası sermayenin kayıtsız şartsız egemenliği altında bir küresel köye dönüştürmekten ibarettir. Kurulmak istenen, tüm insanların kardeşliği temelinde bir evrensel birliğin çok uzağında, düpedüz bir küresel totalitarizmdir. Böyle bir dünyada, demokratikleşme ve gelişme sorunumuzun çözümünü "gelişmişler"den beklememizin, vaktiyle Amerikan mandasından medet umanların veya İngiliz Muhipleri Cemiyeti mensuplarının beklentilerinden farkı yoktur. Eğer onlar bu beklentilerinde haklı olsalardı, Amerikalılar, Kızılderilileri kalkındırmış olurlardı; İngilizler, afyon alıp zehirlemedikleri için cinlilerle harp etmezlerdi ve çin'i "köpekler ve cinliler giremez" türünden tabelalarla donatmazlardı.

Bugün durumun farklı olduğuna ve emperyalizm çağının artık son bulduğuna inanmamızı bekleyenler, şu çok ünlü sözü anımsatmaktadırlar: "Şeytanın en büyük kurnazlığı kendisinin olmadığına bizi inandırmasıdır".

YURTTAŞIM ÖYLEYSE VARIM

Ali Tartanoğlu

"Yurttaş bilinci", "yurttaşlık bilinci" denince akla önce devletin merkezi otoritenin, kamu gücünün yada kamu gücünü kullananların gelmesi doğal. Haklı olarak en çok bunlardan yakınıyoruz.

Devlet, vatandaşlarının çok küçük de olsa bir kesimine karşı inanılmaz bir hoşgörü içinde ise de, büyük kesime karşı, sahip olduğu "zor" gücüyle bu ödevlerin yerine getirilmesini sağlıyor. Ama devletten talep edilen haklar konusunda vatandaşın böyle bir "zor" gücü yok. Demokrasi katsayısı yüksek toplumlarda bu sorun, tamamen olmasa da bir şekilde, sistemin kendisinin sağladığı araçlarla çözülüyor. Demokrasisi bizimki gibi total ülkelerde ise bu araçlar ya hiç yok: ya var ama iyi işlemiyor, ya da hiç işlemiyor. O zaman bireylere

kendi göbeğini kendi kesmek düşüyor.

Yurttaşlık bilinci, "haksızlıkların giderilmesi, talep edilenlerin alınması için, şiddete başvurmadan ama gerekirse hukuku aşarak, bu anlamda belli riskleri de göze alarak çeşitli girişimlerde bulunmaya tavırlar almaya, hazır olmak" diye tanımlanabilir.

Bunun en iyi yolu elbette örgütlülük. Ama istatistiklere göre örgüt enflasyonunun yaşandığı Türkiye gibi bir ülkede hala sorunlar varsa, başka şeyler düşünmek gerek.

Bu ülkenin insan malzemesi biziz. Devlet dahil tüm örgütlerde bizi yönetenler, birşeyler talep edip de aldığımız ya da alamadığımız, bize haksızlık yaptıklarını düşündüğümüz insanlar bizim aramızdan çıkan insan. Belki en iyilerimiz değil, ama en kötülerimiz de değil. Ortalamamız. Üstelik, şöyle veya böyle hemen hepsi de seçilmiş.

Karşıdan karşıya geçerken ya da; gerekirse "sana ne diye ukalalaşmayı da ihmal etmeden, uçakta bütün yalvarırcasına uyanlara rağmen cep telefonu ile konuşmayı da; yere, hatta dolmuşun içine okkalıca tükürme alışkanlığını da neredeyse gururla sürdüren kim? Cep telefonu uygarlık değil miydi? Yoksa gerçekten "tek dişi kalmış canavar" mı?

Büyük kentin "mutena semti"nde oturmayı bir sınıfsal ayrıcalık sayıp, poşet dolusu çöpü apartman bahçesine atan kim? Durakta beklerken hıncahıç dolu otobüsleri bile "bomboş" görüp, kendisi binince gözüne kestirdiği ilk noktadan bir daha kıvıldamamak için kahramanca direnen kim?

"Gözümün önünde bulunsun. Gözyaşı burun sümüşü, bireysel krediyle bir arabamız oldu; onunda başına birşey gelmesin düşüncesiyle bir fetiş haline getirdiği arabasını, en küçük bir paylaşma duygusunu, başkaları bir yana kendi yaşamını bile tehlikeye attığını aklına dahi getirmeden, kentin en işlek caddesindeki birbuçuk metrelik kaldırımın, cetvelle ölçülmesine tam ortasına park eden sevimli (!) küçük kentsoylusu kim?

Peki bu tür uyarılara karşı "sana ne" diye dikildiği halde, polisin, patronun, müdürün, devletin karşısında kediye dönen kim?

Uğur Mumcu'nun cenazesinde yürüyen yüzbinler, o bilinci daha önce canlandırsalardı; kendileri adına hep Uğur'un "yurttaş"lık yapmasını beklemesiydi; yaşarken onu o denli yalnız bırakmasıydı. Uğur bu kadar kolay öldürülebilir miydi?

Yani önce kendin haksızlık yapmayacaksın.

Büyük kentte bir apartmanda yaşamanın ne demek olduğunu, cep telefonu ya da telefonu ya da otomobil sahibi olmanın, uçakla yolculuk etmenin tek başına uygar olmaya yetmeyeceğini; sokak bulamayınca dolmuşa tükürmenin eşeklik olduğunu vs. bileceksin; ona göre davranacaksın. Çünkü bunlar da bir haksızlık. Her kabalık, bir haksızlık. İşkenceye, polis copuna kadar gitmeye gerek yok.

Sonra, gerek kendine, gerek başkasına, gerek genele yapılan haksızlığa, kabalığa hayır demeyi öğreneceksin. Sıcak kestaneyi tutmak için ille de Uğur Mumcular beklemeyeceksin. Sonra onu da yok ediverirler; el elde, baş başta kala kalırsın.

Bizzat kendimizin haksızlık kendimize yapılan haksızlıklara karşı durmayı öğrenmemizin de önemi büyük. Kendimizi ve örgütlerimizi, örgütlenmelerimizi bir türlü yeterli bulamayışımızın nedeni bu belki de.

İnsan iyi şeyleri hep "hemen" ister. Ama uygarlaşma, demokratlaşma öyle tepeden emirler, kanunla, akşamdan sabaha oluvermiyor. Birkaç kuşak geçmesi gerekebiliyor. Mevcut durumu yeterli saymak elbette olanaksız. Ama kendimizi o kadar küçümsemeyelim. Bizim de bu yönde önemli deneyimlerimiz başarılarımız var. Susurluk raporunun sınırlı da olsa açıklanması, dokunulmazlıklarının sınırlı da olsa kaldırılması, hayat kadınlarına tecavüzde ceza indirimi öngören yasa hükmünün değiştirilmesi; şeriata karşı kadın hakları mitingi; kola, et boykotları; Zonguldak madenci direnişi; 15-16 Haziran direnişi aklı ilk geliverenler.

Hatta, REFAHYOL hükümetinin çekilmesinde de yurttaş bilincinin rolü bizce çok daha ağırlıklı. 1960'ların ortalarından itibaren yozlaşma süreci içine girenlerin sırf solu ezme uğruna bir yandan ülkücü akıma geniş biçimde kucak açan, öte yandan Türk-İslam sentezi adı altında şeriata sola karşı seçenek olarak güçlendirilmesine açıkça yeşil ışık yakanların Refaha karşı tutumunu, samimi bir laiklik endişesi olarak nitelemek çok zor. Bu olsa olsa, inisiyatif ele geçirmesinden korkulan sivil tepkinin gerisinde kalmamak endişesi, hatta onu denetlemek çabası olabilir.

"Olmayacak duaya amin" demeyin: Örneğin ücretlilerin de vergi vermemesinin yolları araştırılabilir. Bizim tek tek vergilerimiz büyük miktarlar değil. Vergi ödemezsek büyük sanayiciler, tüccarlar gibi "abad" olmayız kuşkusuz. Ama vergilerimizin ve bizim ne denli önemli olduğumuzu, görmesi gerekenlere gösterebiliriz. Örneğin, elbette çok iyi bir örgütlenme ve kampanya ile, "oy kullanmama" denenemez mi? Çok zor belki ama hiçbir partinin barajı aşamadığını düşünmek bile müthiş bir keyif. Son iki seçimden hiçbirisinin yüzde 22'leri aşamaması, hiç oy kullanmayanlarla kararsızlıkların sayısının ayrı ayrı birer parti sayılabilecek büyüklükte olması da bu noktada cesaret verici bir unsur.

Kuşkusuz bu noktaya gelmek acı veriyor. Ama durup dururken de gelinmedi. Partilerden, parlamentodan, hükümetten, rejimden, devletten umudun kesildiği nokta burası. Ne yapalım; iş başa düşüyor. Koca bir ülke, çatıya çıkıp toptan intihar edemez. Partilerine, parlamentosuna, devletine rağmen yaşayacak. Bunun en iyi yolu da bireysel olsun, toplu halde olsun, işte bu yurttaş bilinci dediğimiz başka adlar da bulunabilir; ama ne söylenmek istendiği herhalde anlaşılıyor, "şey"i harekete geçirmek. Bunca hangameye rağmen hala "dik" duruyorsak, inanınız ki bu "şey" in rolü çok büyük.

Yok "dik" değiliz de sadece öyle sanıyorsak, ört ki ölem!..

VAKIF HABERLERİ MERHABA

*Daha sık söyleyin özgürlük, sevgi, kardeşlik türkülerini.
Fazla mı mutsuzsunuz, size hiç birşey heyecan vermiyor mu?
Söyleyin o türküleri
Yardım edeceklerdir size öteki türkü söyleyenler.
Kitaplar alın.
Özgürlük, sevgi, barış, kardeşlik türküleri içeren.
Okuyun bıkmadan usanmadan.
Söyleyin kendi kendinize,
Söyleyin çocuklarınıza.
Yaşamınız pek mi tekdüze?
Pek mi karanlık, pek mi kısıpırsız?
İnsanlara ve sözlere
Artık kalmadı mı güveniniz?
Pek mi pis, kokuşmuş buluyorsunuz dünyayı ?
Söyleyin türkünüzü
Sevgiden özgürlükten, barıştan, kardeşlikten
Yana türkünüzü söyleyin
Size yardım edeceklerdir, başka başka yerde
O türküyü söyleyenler... Göreceksiniz*

(Cezmi Öz, "Yok Karşılığı Yüzünün")

Özgürlükten, sevgiden, kardeşlikten, emekten, barıştan, üretmekten yana türkü söyleyenlerden bizler de. Şairin dediği gerçekten doğru. İlk günler bir avuçtuk, türkümüzü duyan, aynı türküyü söyleyenlerle çoğaldık, çoğalmaya da devam ediyoruz. Çoğaldıkça da coşkumuz artıyor, yeni yeni güzel şeyler yapıyoruz. Ankara ve İstanbul'daki gönüllü dostlarla toplandık bu ay. Neler yapabiliriz sorusunu sorduk kendi kendimize. Meğer Vakfımız ve çalışan çocuklar için ne çok şey yapılabiliymiş. Bu projeleri yaşama geçirdikçe sizlerle de paylaşacağız. Bakarsınız şimdi gelirsiniz aramıza, birlikte yürümeye, üretmeye başlarız hemen. Ya da, "Hele bir görelim" dersiniz. Her iki kararınızı da saygıyla karşılarız.

Ama "Ben ne yapabilirim?" diye bir soru takıldıysa aklınıza hemen söyleyelim. Herkesin Vakfımızda yapabileceği bir iş var inanın. Bazılarını hemen sıralayabilirim.

- Dergimize yazı yazabilir ya da abone sağlayabilirsiniz.
- Eğer yabancı diliniz varsa, çeviriler yapabilir, yabancı konuklarımız geldiğinde onlarla ilgilenebilir ya da yazılacak yazılarda yardımcı olabilirsiniz.
- Eğer doktorsanız gönüllü doktorlarımızla birlikte çalışan çocukların sağlık kontrollerini yapabilirsiniz.
- İlaç, giysi, biblo, takı, çeşitli el ürünleri toplayabilirsiniz.
- Yapacağımız etkinliklerde görev alabilir, bilet satabilirsiniz.
- Sanatçıysanız ya da sanatçı çevreniz varsa Vakfımız yararına tiyatro, resim, müzik dallarında gösteriler düzenleyebilir; sergiler açabilirsiniz.
- Basın, proje, sosyal ilişkiler, sağlık, yayın kollarında çalışabilirsiniz.

Birlikte olmanın ne yaş sınırı var, ne zaman. Bize ayıracağınız yarım saatin bile değeri var. Yaşa gelince, en genç gönüllümüz 19-20 yaşında. En dinamik gönüllüklerimiz ise gelinleri, damatları, torunları olan Hediye Gürtuna ve Dr.Nihal Yürüker.

Elbirliği, gönülbirliği içinde çalışıyoruz. ODTÜ İstatistik Topluluğu'nu oluşturan öğrenci dostlarımız Vakfımızı tanıtmak ve eşya toplamak için kampanya düzenlerken; ressam dostlarımız Vakıf Merkezi'miz-de sergi açıyor; el becerisi olan gönüllülerimiz el ürünlerini sergiliyor. Bakın geçen iki ay içinde başka neler yaptık:

- "Çalışan Çocuklar"ı konu alan ve ilköğretim okulu öğrencilerinin katılımına açık bir resim, düzyazı ve şiir yarışması düzenledik. Bakın onlara nasıl seslendik:

"Sevgili arkadaşlar,

Fabrikalarda, küçük işyerlerinde, bizim için çalışan yaşitlarımız var. Bunlar çalışarak, üreterek ülke ve aile ekonomisine katkıda bulunuyorlar. Ne yazık-ki, bizim gibi, çocukluklarını tam olarak yaşayamıyor-lar. Parklarda oynayamıyorlar; gerektiği gibi tatil yapamıyorlar. Bu arkadaşlarımıza tüm toplum gibi biz çocukların da "vefa borcu"muz var.

Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı çalışan çocukları nasıl algıladığımızı, onlar için neler yapabileceğimizi konu alan resim, şiir ve düzyazı dallarında bir yarışma düzenliyor. Bu yarışma sonunda kazanan yapıtlar, hem sergilenecek ve hem de bir kitapta toplanacak.

Bu yarışmaya katılarak sizlerin de Fişek Çocukları arasına katılmanızı diliyoruz."

- T.Harb -İş Sendikası, ile Harb -İş 2000 projesine paralel olarak "işçi sağlığı iş güvenliği" konusunda "eğitim-danışmanlık" hizmeti sunulması doğrultusunda bir anlaşma imzaladık. Çalışmalara da hemen başladık.

- Kadın İçin Destek Oluşturma Grubu (KİDOG) çalışmalarına katıldık; toplantılara Vakfımızı temsilen katılan Dr .Murat Fırat, 5 kişilik yürütme kuruluna seçilmiştir.
 - 1996 Habitat-II sonrası oluşan kozalar arasında yer alan "Çocuk Kozası"nın, Ankara'da yürüttüğü çalışmalarda Vakfımız da yer aldı.
 - Çiraklık Eğitim Merkezleri'ni ziyaret eden gönüllülerimizin, çırakların muayenesi ve sosyal durumlarının ortaya çıkarılması çalışmaları Ankara (Ostim ve 4.Akşam Sanat), İstanbul'da (Doğu Sanayi Sitesi) ve Denizli'de sürmektedir. Bu çalışmaların, başka il ve ilçelerde yinelenmesi için yoğun öneriler gelmekte.
 - Vakıf Merkezi'mizde, sürekli kendisini yenileyen Resim ve El Ürünleri sergimiz sürüyor. Her gün 11.00-18.00 saatleri arasında orada buluşabiliriz.
- Gelecek etkinliklerimize gelince:
- Çocuk işçiliği için Kürele Yürüyüş : Güneydoğu Asya'dan yola çıkıp, Cenevre'deki ILO konferansı'na gidecek olan çocuk işçileri, Türkiye'de karşılayacağız.
 - ABD Çalışma Bakanlığı yetkilileri ile Çalışma Ataşesi, Fişek Enstitüsü'nün Türkiye'deki tüm sağlık merkezlerini gezecek ve çalışmalarla ilgili bilgi alacak..
 - 3. Ulusal işçi Sağlığı Kongresi : Türk Tabipleri Birliği tarafından 10 yılda bir düzenlenen "İşçi Sağlığı Kongresi" 1998 Nisan ayında yapılacak. Bu kez düzenleyenler arasına Türk-iş, DİSK, KESK, TMMOB de katılacak. Vakfımız Kongre'de bir stand açacak ve çalışmalarını sunacak.
 - Düşünce Atölyesi, her iki ayda bir biraya geldiğimiz önemli bir etkinlik.. Hem kendimizi geliştirmek, hem de bunu Çalışma Ortamı dergisi okurları ile paylaşmak bizi mutlu ediyor. 23 Mayıs 1998 Cumartesi günü, "Takım Çalışması - İletişim ve Etkileşim" konusunda bir araya geliyoruz. Dileğimiz sayımıza sayı katmak.
 - Düşler ve Öyküler Dergisi tarafından düzenlenen 2. Şiir Günleri başlıyor. Etkinliklerden bir bölümü de, Vakfımızda, "Prof. Dr. Nusret H. Fişek Bilim ve Sanat Ortamı"nda (Selanik Cad.52/4 Kızılay Ankara) gerçekleşecek. 2 Haziran 1998 Salı günü, saat 16.00'da, Işık Kansu'nun hazırladığı "Çocukluğa Yolculuk : Cemil Kavukçu" yapıtı sunulacak.
 - Bizden çalışan çocuklarla ilgili yeni bilgiler edinmek isteyen gençlerin isteklerini karşılayabilmek için düzenlediğimiz söyleşi ve video sunumunun başlığı : "Çalışan Çocuk Sorunları ve Çözümleri" ... 2 Mayıs 1998 Cumartesi günü saat 14.00'de yine Vakfımızda, "Prof. Dr. Nusret H. Fişek Bilim ve Sanat Ortamı"nda buluşuyoruz.
 - Mücella Yapıcı'nın Kişisel Resim Sergisi 4 Mayıs'ta başlayacak.
 - Meksa Vakfı İşletmeler Üstü Eğitim Merkezleri Eğitici Personeli için Eğitim Teknikleri Semineri'nde "iş kazaları, meslek hastalıkları, güvenlik önlemleri ve donanımları" konusu, Vakfımız adına Kim. Y. Müh. Mustafa Taşyürek tarafından işlenecek (12-14 ve 17-19 Ağustos 1998)
 - Vakfımız genel yönetmeni Doç. Dr. A.Gürhan Fişek, çağrılı olarak "çalışan çocuklara yönelik çalışmalarımız ve Fişek Modeli"ni anlatmak üzere XXII. Dünya Pediatri Kongresi'ne katılıyor. Kongre, 9-14 Ağustos 1998 tarihleri arasında Amsterdam'da (Hollanda) gerçekleşecek.

YAŞAM KALİTESİNİ ARTIRMADA 50. KİŞİ OLUR MUSUNUZ?

Meryem Kurtulmuş, Nihan Yüzer, Başar Baypınar

22-23 Kasım 1997 tarihleri arasında Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı'nca "Yaşam Kalitemiz ve Mikro Göstergeleri" adlı "atölye çalışması" 49 kişinin katılımıyla gerçekleştirildi. "Yaşam", "kalite", "mikro göstergeler" kavramlarının tanımlanması ve yorumlanması atölye çalışmasının temel sorunsalıydı. Bu kavramlar kendi başlarına uzun bir tanımlama ve yorumlama sürecine muhtaçken belirsizlikler bütüncül bir yaklaşımla aydınlatılmaya, somut birtakım çıkarımlara ulaşılmaya çalışıldı. İlk önce yaşam kalitesi kavramı üzerine beyin fırtınalaması yapılarak bu kavramın tek tek katılımcılara neler çağrıştırdığı ortaya konulmaya çalışıldı. Bu çağrışımlar gruplandırılarak ana ilkelere ulaşıldı. Sonuçta, yaşam kalitesi kavramının somutlaştırılmaya çalışılmasının yanısıra bu kavramın "Kimin için?" "Ne zaman?" "Nasıl?" anlam ve geçerlik ifade edeceği noktasına gelindi. Geline bu son nokta ışığında, yaşam kalitesi dinamiği içinde yer alan aile, motivasyon, işin zenginleştirilmesi, ve iletişim alt başlıkları ile ilgili konularda "uzman sunumları" yapıldı ve bu sunumlar çerçevesinde tartışma ortamı yaratıldı. Atölye çalışmalarının ikinci gününe gelindiğinde katılımcılara bir gün önce pekiştirilen donanımlar ışığında yaşam kalitesinin tanımı yapılmaya çalışıldı. Yapılan tanımlardaki benzerlik ve bir o kadar da farklılıklardan dolayı yaşam kalitesinin belirli göstergeleri tümce türetme ve grup çalışması gibi yollarla saptanmaya çalışıldı. Yaşam kavramına katılımcıların yükledikleri anlamların farklı olması nedeniyle ortak bir tanıma ulaşılamadı; zaten bu da amaçlanmıyordu ve ortak yaşam tanımı yapılması sürecine girildi. Katılımcılar açısından atölye çalışmasının en ilginç ve eğlenceli yanlarını ise yapılan grup çalışmaları oluşturuldu. Böylece bir yandan katılımcılar arasındaki iletişim artarken bir yandan da varılmaya çalışılan çıkarımlara (kalite, gösterge, yaşam kalitesi göstergeleri gibi) keyifli bir yaklaşım gerçekleştirildi. Her katılımcının bir katılımcı olma sıfatının ötesinde salt birey olarak fikirleri, katkıları, birikimleriyle renk kattığı bu atölye çalışmasında yaratılan sıcak ve içtenlikli ortamda, bir toplantının sıkıcı, didaktik ögesinden sıyrılıp bambaşka etkileşim olanakları yaratıldı. Konuşmacılar ve dinleyiciler arasındaki serbest ve kendiliğinden etkileşim, katılımcıların dağarcıklarının kaynaşması bu çalışmanın diğer bir boyutunu da açığa çıkarıyordu. Sonuçta bu atölye çalışmasına gelirken taşıdığımız nesnel bir sonuca varılmayacağı yönündeki karamsarlığın yerini birlikte belirsizlikleri netleştirebileceğimiz inancı aldı. En az yaşam kadar, yaşamı kaliteli

kılmanın da önemi bir kez daha anlaşıldı. Herkes için yaşam kalitesi göstergeleri farklılık göstermesine karşın, böyle bir atölye çalışması çerçevesinde, yaşam kalitesinde, mikro göstergelerin irdelenmesinde ortak bir çaba ortaya koymamız, kendi başına yaşam kalitesini artırma çabasının ifadesi değil mi? Bu sürece siz de katılmak istemez misiniz?

AİLE ORTAMI

AİLE İÇİ İLİŞKİLER VE BENLİK GELİŞİMİ

Doç. Dr. Gülden B. Güvenç
Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü

Aile kurumu, çeşitli eleştirilere ve sorgulamalara rağmen bugün hala önemini korumakta mıdır? sorusunu soracak olursak, özellikle Batıdaki modern çekirdek ailenin toplumsal norm olma özelliğini kaybetmesine rağmen, psikolojik açıdan hala insanların toplumsal değerleri, kuralları ve uygulamaları içselleştirerek toplumsal bir kimlik ve psikolojik bir benlik kazandıkları ilk ilişki alanı olması nedeniyle önemini koruduğu söylenebilir. Son zamanlarda, 'Post Modern Aile' başlığı altında incelenen 'yeni aile' kavramı, hukuki evlilik anlaşmasına dayanmayan özel birlikteliklerin yanısıra, kan bağıını aşan dostluk ilişkilerini de içermektedir. Ancak, anılan yaşam biçiminde de insanların yakın ilişkilerini 'aileleri' olarak nitelendirmekten vazgeçemedikleri izlenmektedir. Böyle bir sosyal alışveriş ağı, bireyler için sosyo-ekonomik bir dayanışmanın yanısıra, sosyal psikolojik bir kimlik ve bir ahlak sistemi geliştirme, kısacası sosyalleşme olanağı da sağlamaktadır (Berkem 1995).

Anılan yanıtta hareketle, bireylerin ailedeki sosyalleşmesi neden önemlidir? sorusuna yönelecek olursak, bireylerin bu süreç boyunca geliştirdikleri kimlik ve benlik örüntüleri sayesinde topluma katıldıkları vurgulanmalıdır. İnsanlar, ailede başlayan ve diğer kurumsal ilişkilerde devam eden sosyalleşme süreci boyunca toplumsal görev ve haklarını benimsemekte, bu sorumluluklarını uygulayarak ve güçlenerek 'özerk birey'-olabilmektedirler. Kendi kararlarının yargıcı ve uygulayıcısı olabilme anlamına gelen özerklik ise sivil toplumun ön-koşullarından biridir, şayet sivil toplum önemli görülüyorsa, sivil toplum ve özerk birey arasındaki köprünün bağlantılarından birini oluşturan ailede, özerk benlik gelişimi nasıl bir sosyalleşme ortamında teşvik edilir? sorusu da önem kazanmaktadır.

Öte yandan, bireyin kimliğinin ve benliğinin en belirleyici özelliklerinden biri, yine sosyalleşme sürecinde benimsediği toplumsal cinsiyetidir. Bireyler, toplumda kadınlardan ve erkeklerden beklenen davranış örüntülerini ve kişilik özelliklerini ailede başlayan sosyalleşme süreciyle içselleştirerek kadın ve erkek kimliğini ve buna bağlı psikolojik özellikleri kazanırlar. Toplumsal cinsiyete ilişkin araştırma bulgularına ve ilgili tartışmalara bakıldığında, özerk birey olabilme konusunda kadınların ve erkeklerin farklı sorunlar yaşadıkları belirtilse de, özellikle kadınların kamusal yaşama daha fazla katılmalarının zaman alacağı söylenebilir. Yukarıda değinilen noktalar doğrultusunda, önce toplumsal cinsiyet bağlamında Türkiye'de benlik, kimlik ve aile ilişkilerine dair bazı araştırma bulgularından söz edilecek, daha sonra yine çeşitli araştırma sonuçlarından hareketle özerk benlik gelişimini teşvik edecek aile ilişkilerine dair bazı öneriler özetlenecektir.

1. Türkiye'de Kadın ve Erkeklerin Benlik ve Kimlik Gelişimi ile Aile Yaşamına İlişkin Araştırma Bulguları.

Türkiye'deki sosyal psikologlar arasında, benlik özelliklerinin 'özerklik-edilgenlik' ve 'ilişkisellik-ayrışıklık' kutupları olan iki boyutta özetlendiği söylenebilir. Sağlıklı bireyleşmenin kendi kararlarını vererek uygulayabilme anlamına gelen özerklik (psikolojik bağımsızlık) ve diğer bireylerle karşılıklı duygusal bağlarını sürdürebilme anlamındaki ilişkisellik özelliklerini içeren bir benlik gelişimiyle mümkün olacağı vurgulanmaktadır (İmamoğlu 1987, Kağıtçıbaşı 1996). Batı toplumlarındaki özerk fakat, ayrışık (duygusal bağlılığını korumayan) bireye karşı, toplumumuzda özerk ve ilişkilerini koruyan birey modeli savunulmaktadır. Türkiye'de son dönem sosyal bilim araştırmalarına ilişkin bulgular, kimlik özellikleri açısından kırsal alanda ataerkil-geleneksel ilişkilerin hala devam ettiğini göstermektedir (Berik 1987, Özbay 1987, Sirman Eralp 1987, Yalçın Heckman 1987). Kentteki gecekondular ve işçi ailelerine ilişkin bulgular ise, kararlara katılımın, ev işlerini paylaşımın ve eşler arası iletişimin eskiye oranla biraz daha arttığını göstermekle birlikte (Bolak 1987, Acar 1993), arkadaşlık, komşuluk bağları veya sivil toplum örgütlerine katılım gibi modern ilişki örüntüleri yerine, hala yakın akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerinin tercih edildiği geleneksel bir dayanışma ağı bağlamında, kadın ve erkeklerden beklenen toplumsal rollerin keskin biçimde ayrıştığını yansıtmaktadır. Erkek kimliği, çalışıp para kazanmak ve ailesini korumak, kadın kimliği ev işleri ve çocuk bakımı olarak aile içi işlevlerle tanımlanmaktadır (Acar 1993). Hatta kentde fason işçilik yapan kadınlar da kırsal kesimin dokumacı kadınları gibi bunu aile içi işlevlerinin bir uzantısı olarak gördüklerinden, kazandıkları ücretleri kocalarına teslim etmektedirler (Berik 1987, Acar 1993, White 1994).

Böylece, geleneksel, kültürel normlar ailede cinsiyetler arası keskin bir iş bölümünün devam etmesindeki önemini korumaktadır. Eşlerin kendi kök aileleriyle ve yakın akrabalarıyla olan yoğun dayanışmaları devam ettiği için, psikolojik olarak anılan ilişkilerde bağımsızlaşmazlarsa, bu durumu kendi kurdukları ailelere de taşımakta, özerkleşemedikleri oranda birbirleriyle duygusal etkileşimleri ve iletişimleri çok kısıtlı düzeyde kalmaktadır. Bir başka deyişle, kadın-erkek kimliği cinsiyetlerden beklenen toplumsal işlevler açısından çok keskin olarak ayrıştığı halde, benlikleri kök ailelerinden bağımsızlaşmamış, özerklik kazanamamış kadın ve erkeklerle karşılaşırız demektir. Ataerkil normlar bağlamında erkeğin kendi ailesiyle yakın ilişkilerini sürdürmesi daha kolay gerçekleşirken, kadın açısından bu daha güç olmaktadır. Eşiyle yeterli iletişim kuramadığı durumda, kendi kök ailesiyle eski yakın ilişkisini de sürdüremezse, içindeki boşluğu doldurmak için kadın kimliğinin çekirdeğini oluşturan 'anne' sıfatıyla hem şefkat duygularını, hem kaygısını çocuklarına yöneltmektedir. Modern Batıda'ki kadın, oğlunun cinsiyeti farklı olduğundan, daha doğduğu andan itibaren ona 'farklı birey' olarak davranırken, psikolojik sınırlarını daha kolay ayırd etmektedir. Buna karşın, aynı

cinsiyeti paylaştıkları için, psikolojik olarak benliğini kızından ayırması daha güç olmaktadır (Orbach and Eichenbaum 1985). Oysa, geleneksel-ataerkil toplumlarda, kadına ekonomik güvence ve sosyal statü sağlayan çocuk oğlu olduğundan, kadının psikolojik sınırlarını oğlundan ayırması daha güçleşmekte, bireysel sınırların aşırı kaynaşmışlığı kimi zaman patolojik sonuçlara yol açabilmektedir (Fişek 1982).

2. Türkiye'de Çocukların Ailedeki Sosyalleşme Sürecine İlişkin Bulgular.

Geleneksel geniş aile ilişkilerinin çok güçlü, buna karşın bireysel özerkliğin çok zayıf olduğu bir aile tipi bağlamında, kız ve erkek çocukların kimlik ve benlik gelişimi nasıl olmaktadır? Araştırma bulguları doğrultusunda, özerkliğin teşvik edilmediği böyle bir aile ortamında, pasif, bağımlı, duygusal ifade yönünden baskılı, engellenmiş ve dış kontrole dayalı bir kişilik gelişimine işaret edilmektedir (Fişek 1982, İmamoğlu, Yasak-Gültekin 1993). İlk yıllarda baskıcı bir çocuk yetiştirme tutumu, çocukta engellenme ve öfkeye yol açmakta fakat bu öfkesini yetişkinlere karşı ifade etmesi hoş karşılanmadığından duygularını bastırmaktadır. Değinen koşullarda erkek çocuk için geleneksel erkek kimliğine uygun baskıcı otorite figürü ile özdeşleşme eğilimi artmaktadır. Türk ergenlere ilişkin araştırmalarda, erkeklerin ana-babalarına bağımlı, yaşlılara saygılı oldukları, ancak, çoğunun benlik kavramına, özellikle toplumsal cinsiyet rolüne ve aile içi ilişkilere dair sorun dile getirdikleri saptanmıştır. Kızların ise erken yaşlardan itibaren geleneksel kadın kimliğinin düşük statüsünün farkına vardıkları, benliklerine ilişkin öz değer ve ego gücünün erkeklere oranla daha düşük düzeyde, buna karşın kaygı ve karamsarlık düzeyinin daha yüksek olduğu gösterilmiştir (Fişek 1982, İmamoğlu, Yasak-Gültekin 1993). Bu eğilimin üniversite yıllarında da devam ettiği, benlik algısı olumsuz olan gençlerde depresyon eğiliminin daha yüksek olduğu, üniversiteye uyumda, cinsel ve kişisel açılardan daha fazla sorun yaşandığı izlenmektedir (İmamoğlu, Yasak-Gültekin 1993). Ancak, üniversite de erkeklerin fiziksel ve zihinsel yönlerden benliklerini kızlara göre daha olumlu algıladıkları saptanmıştır (Güvenç Berkem 1996).

Nitekim, kızların ve erkeklerin benlik gelişiminin başladığı ailedeki duygusal etkileşim ve özerklik yaşantılarına ilişkin bulgulara bakıldığında, lise ergen kızların, erkeklere oranla aile içi duygusal etkileşimden daha az hoşnut oldukları izlenmektedir (şahin ve Güvenç Berkem 1996). Bazı araştırma bulgularına göre, üniversitedeki kızların da yine erkeklerden daha fazla aile sorunu dile getirdikleri görülmekle birlikte, (imamoğlu, Yasak-Gültekin 1993), başka araştırmalarda üniversite öğrencisi kızların hem lisedeki kızlara, hem üniversitedeki erkeklere göre genelde aile içi duygusal yaşamdan daha hoşnut oldukları da gösterilmiştir (Güvenç Berkem 1996). Ancak, kızların aile etkileşiminden hoşnutluk düzeyinin anne ve babalarının kendi kök ailelerindeki iletişimi olumlu olarak algılamaları ve özellikle babaların cinsiyet rolüne ilişkin eşitlikçi tutumlarıyla ilişkili çıktığı bulunmuştur. Öte yandan üniversite öğrencisi erkeklerin, cinsiyete ilişkin eşitlikçi tutumlarının, dolayısıyla kadının özerkliğine ilişkin saygılarının da aile içi duygusal etkileşimi olumlu yönde algılamalarıyla ilişkili olduğu saptanmıştır. Ancak, erkeklerin duygusal etkileşimi olumlu olarak algılamasının kızlardan daha düşük düzeyde olduğu tesbit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar, benliğin özerklik ve ilişkisellik yönlerinin, özellikle ailedeki duygusal etkileşim süreciyle bağlantılı olduğuna dikkat çekmektedir. Buna karşı, gerek lise dönemindeki, gerek üniversite dönemindeki kız ve erkeklerin, aile yaşamına ilişkin özerklik algısının pek belirgin olmadığı görülmüştür. Anılan bulgular daha önce gerçekleştirilmiş olan ilgili araştırma sonuçlarıyla da tutarlıdır (Karadayı 1994). Ailelerini aşırı koruyucu algılayan gençlerin özellikle kendilerine güvenilmediğinden, saydı gösterilmediğinden ve aile baskısından yakındıkları belirlenmiştir (İmamoğlu, Yasak-Gültekin 1993).

3. Ailede Özerklik Teşviki.

Aile içinde olumlu bir duygusal atmosferin yaratılması eşler arası duygusal ifadenin ve iletişimin düzeyine bağlıdır. Olumlu bir iletişimin kurulabilmesi kadın ve erkeklerin kendi duygularını, birbirlerinden neler beklediklerini ifade edebilmelerine, bu da kendi kök ailelerinden duygusal olarak bağımsızlaşarak özerklik geliştirmelerine dayanır. Eşler arasında birbirine özerklik tanıyan dayanışmacı ilişkilerin kurulmasıyla, kadınların hem evde, hem kamu alanında daha bağımsız davranabilmeleri mümkün olmaktadır. Aynı zamanda özerkliği temel değer alan bir bilinç düzeyine erişmek, kadının hem kendisi, hem çocukları hakkındaki duygu ve düşüncelerini değiştirmektedir. Bir başka deyişle, cinsiyet rolüne ilişkin kültürel kalıp yargıları sorgulayabilmesi, kadına yalnız ailede değil, kamusal yaşamda da becerilerini geliştirebilmesi için cesaret verecek, böylece hem kendi öznel dünyası ve kendini algılayışı değişecek, hem de çocuklarında özerklik ve çeşitli ilişkilere duyarlık geliştirmelerini teşvik etmesi kolaylaşacaktır. Öte yandan ailede kadın ve erkeklerin kuralları birlikte kararlaştırıp uygulamaları, erkekte mesafeli otorite figürü olma beklentisini azaltacak, onlara hem kendilerindeki daha sevecen duyguları keşfetme, hem çocuklarıyla daha sıcak ilişkiler kurabilme olanağı sağlayacaktır (Güvenç Berkem 1994, Fişek, Seherler 1996).

Sonuç olarak, sözü edilen bulgular ve öneriler doğrultusunda, bireylerin toplumsal yaşamı açısından ekonomik ve sosyal-psikolojik dayanışma alanı olarak halen önemini sürdüren ailede kamusal yaşama katılabilecek dayanışmacı ve özerk kadın ve erkeklerin yetişmesi isteniyorsa, cinsiyetler ve kuşaklar arasında; sevgiye, ilgiye ve paylaşmaya dayalı bir desteğin, farklı görüş ve duygulara saygının yer aldığı açık bir iletişimin, çocukların yaşına bağlı esnek kuralların gözetildiği bir disiplin ve güç ilişkisinin ve çatışma yaşandığında sorunların karşılıklı olarak tartışılmasıyla varılan bir uzlaşmanın sağlanabilmesindeki önem tekrar vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Acar, F. (1993) Gecekondularda Bireylerarası İlişkiler. Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel

- Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü (içinde) Gökçe, B., ve diğerleri. T.C. Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi. 195-247.
- Berik, G. (1995) Türkiye'de Kırsal kesimde Halı Dokumacılığı ve kadının Ezilmişliği: karşılaştırmalı Bir Tartışma Ş. Tekeli (Ed.). 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar. İstanbul. İletişim Yayınları, 3.Baskı. 159-178. Berkem, G. (1995) Değişim Sürecinde Aile, Toplumsal Katılım ve Demokratik Değerler. T.C. başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, genel yayın No. 83, 1. Cilt, 16-18 Kasım 1994. Ankara 1995. Sf 160-165
- Bolak, H. (1995) Aile İçi Kadın Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramsallaştırılmasına Yönelik Öneriler. Ş.Tekeli (Ed.) 1980'ler Türkiye'sinde kadın Bakış Açısından Kadınlar, İstanbul. İletişim Yayınları, 3.Baskı. 235-246.
- Eichenbaum, L. & Orbach, S. (1985) Understanding Women. Penguin Books Ltd. Harmondsworth, Middlesex England
- Fişek, G.O (1982) Psychopathology and the Turkish Family: A Family Systems Theory Analysis. Ç. Kağıtçıbaşı (Ed.). Sex Roles, Family and Community in Turkey. In-diana University Turkish Studies 3. 295-322.
- Fişek, G.O. & Seherler H.R. (1996) Toplumsal Değişim ve Eşler: Cinsiyet Senaryolarının Sınırlarını Genişletme Amaçlı bir Terapi Yaklaşımı. Türk Psikoloji Dergisi, 11 (36), 1-9.
- Güvenç Berkem, G. (1994) Aile içi ilişkiler-Sağlıklı Aile. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulunun Düzenlediği 'Sağlıklı Toplum için Sağlıklı Aile Sempozyumu'.
- Güvenç Berkem, G. (1996) Kız ve Erkek üniversite Öğrencilerinin Ailede Toplumsal Cinsiyet Rolüne ilişkin Tutumları ve benlik Algısı. 3P Psikiyatri, Psikoloji ve Psiko-farmakoloji Dergisi.
- İmamoğlu, E.O. (1987) An Interdependence Model of Human Development. Ç. Kağıtçıbaşı (Ed.). Growth and Progress in Cross Cultural Psychology. Lisse, Holland: Slets &Zeitlinger 138-145.
- İmamoğlu, E.O. & Yasak-Gültekin, Y. (1993) Önerilen Dengelenmiş Toplumsal Birey Modeli Işığında Üniversite Gençliğinin Sorunları, türk Psikoloji Dergisi 8 (30), 27-41.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996) Özerk ilişkisel Benlik: Yeni Bir Sentez. Türk Psikoloji Dergisi, 11 (37), 36-43.
- Karadayı, F. (1994) Üniversite Gençlerinin Algılanan Ana-Baba Tutumları, Ana-Babayla İlişkileri ve Bunların Bazı Kişilik Özellikleri ile Bağlantısı. Türk Psikoloji Dergisi, 9 (32), 15-25.
- Özbay, F. (1995) Kadınların Ev içi ve Ev dışı Uğraşlarındaki Değişme, Ş. Tekeli (Ed.). 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar. İstanbul. İletişim Yayınları 3. Baskı 129-158.
- Sirman, N. (1995) Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi. Ş.Tekeli (Ed.). 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar. İstanbul. İletişim Yayınları 3. Baskı 247-276.
- Şahin, D. & Güvenç, G.B. (1996) Ergenlerde Aile Algısı ve Benlik Algısı. Türk Psikoloji Dergisi. 11, (38), 22-34. White, J.B. (1993) Money Makes Us Relatives: Women's Labor in Urban Turkey. The University of Teşas Press. Austin.
- Yalçın-Hekman, L. (1995) Aşiretli Kadın: Göçer ve Yarı-Göçer Topuluklarda Cinsiyet Roller ve Kadın Stratejileri. Ş.Tekeli (Ed.). 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar. İstanbul. İletişim Yayınları 3. Baskı. 277-290.

İŞYERİ ORTAMI GÜDÜLENME

Müge Ersoy

A.Ü. S.B.F. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri ilişkileri Bölümü Araştırma Görevlisi

İnsanlar, yaptıkları işten ve iş çevresinden memnun oldukları sürece daha verimli çalışırlar. Bunun için ekonomik tatmin gereklidir ama yetersiz kalmaktadır. Pek çok yetenekli kişi, kapasitesini tamamen kullanılmaksızın çalışmaktadır. Bu durumda, görece yeteneği sınırlı bir iş gören, daha fazla çaba harcayarak ve daha çok çalışarak kendisinden daha yetenekli birine göre daha başarılı ve üretken olabilir, iş görenlerin performansları arasında gözlenen farklılıkların, işe güdülenme dereceleri arasındaki farklılıkların bir sonucu olduğu düşünülebilir. Güdü, enerji veren, devinim kazandıran ve bir hareketi ötekine tercih etmeye yönlterek davranışları hedeflere doğru yönlendiren içsel bir durumdur. Temel güdülenme süreci ise üç ayrı ögenin etkileşimiyle gerçekleşir. Gereksevim, dürtü ve hedef. Tatmin edilmemiş bir gereksevim gerilim yaratır; kişi bu gerilimi nasıl giderebileceğini düşünür; ardından bu hedefe nasıl ulaşacağına karar verir. Ama ulaşılabilirse gereksevimini doyurur ve gerilim azalır. Bu model "güdülenme çemberi" olarak adlandırılmaktadır. Güdülenmiş iş görenler de gerilim altındadır ve bundan kurtulmak için çaba gösterir. Kendine örgütün amaçları ile bağdaştırılabilecek amaçlar koyan ve bu amaçlara ulaşmak için ısrarlı ve gayretli bir biçimde çalışan iş görenlerin güdülenme dereceleri yüksektir. Gerçekten bir örgüt, tıpkı bir makinenin elektrik ile çalışması gibi üyelerinin motivasyonu ile etkin bir hale gelecektir.

GÜDÜLENMEDE TEMEL YAKLAŞIMLAR

Mc GREGOR'un X Kuramı: Kurama göre normal olarak insanoğlu işi sevmez ve elinden geldiğince işten kaçır. Ayrıca yönetilmeyi tercih eder, sorumluluktan kaçır ve bencildir; örgüt amaçlarına değil kendi arzularına öncelik verir. O nedenle, zorlanmalı, denetlenmeli, yönetilmeli, cezayla korkutulmalıdır. Kurama güdüleyebilmek için ekonomik özendiriciler kullanılmalıdır. Ancak "dolu bir şişe ne kadar boşsa, doymuş bir insan da o kadar açtır". Yani doyurulmuş bir gereksevim davranışı güdülemeye devam edemez. Bu gerçek X Kuramında tanınmaktadır. Ayrıca güvenlik, arkadaşlık, statü gibi gereksevimleri devam edemez. Bu gerçek X Kuramında tanınmaktadır. Ayrıca güvenlik, arkadaşlık, statü gibi gereksevimleri gözardı ettiğimizde, sadece ekonomik ödülle güdülenme olacağını beklemekle insanların çekimserliğini, düşmanca davranışlarını, sorumluluk tan kaçışını sade insan doğasına yüklemek yanlış olur. Kuram iş göreni makinenin dişlisi olarak görmekte ve sıkı bir denetleme öngörmektedir. İş çok küçük parçalara ayırmakla işçinin anlamlı bir iş yapması önlenmekte; dolayısıyla yeteneklerini geliştirmesi için uygun bir ortam yaratılmamaktadır. Bu durumda da işçinin morali düşmekte, daha az emek harcamasına yol açmakta ve düşük ve kalitesiz üretim sonucunu vermektedir. Elbette ücret ile çalışma verimi arasında bir ilişki kurulması doğrudur ama iş görenler sadece ücret almak için çalışırlar savına katılmak mümkün değildir. Bugün bu görüş önemini yitirmiştir. Ücretin artması beklentisi üstü kapalı olarak başka bir sosyal amacı hedef almış olabilir.

Maslovv'un Gereksevimler Hiyerarşisi Kuramı: Maslovv'a göre bütün insan gereksevimleri aşağıdan yukarıya doğru beşli bir kademe içinde incelenebilir. Bu gereksevimler hiyerarşisi insan biyolojisinin doğasında vardır. Alttakiler giderilmeden kişi üstteki gereksevimleri düşünememektedir. Gereksevimler zinciri şu basamaklardan oluşur. Fizyolojik gereksevimler, Güvenlik Gereksevimleri, Ait Olma ve Sevgi (Sosyal) Gereksevimleri, Saygı (takdir) gereksevimini, Kendini Gerçekleştirme Gereksevimini. Bu zincir iki gerçeği yansıtır: İnsan gereksevimlerle dolu bir varlıktır; bir gereksevimin bittiği yerde yeni bir gereksevim başlar ve alt basamakta yer alan bir gereksevim doyurulduktan sonra, bir üst basamağa geçirse bile, alttaki gereksevimlerden biri yeniden ortaya çıkarsa, bütün dikkatler bu alt gereksevimini yeniden karşılamaya yönelir. Yani karşılanmayan alt düzey gereksevimler idareyi ele alır ve davranışı yönlendirir.

Ancak gereksevim hiyerarşisi için çelişkili bulgular elde edilmiştir. Hiyerarşi herkes için aynı olmayabilir; kültüre, bireyin kişilik yapısına, toplumsal ortama ve zamana göre değişebilir. Ayrıca kuramda bireyin fizyolojik, güvenlik ve sosyal gereksevimleri aynı anda ve birlikte duyabileceği olasılığı hiç ele alınmamıştır. Güdülenme süreci bireysel boyutta ele alınmış ve örgütsel boyut düşünülmemiştir. Ekonomik sorunlarını çözümlenmiş bir toplumdaki bireyler için fizyolojik ve güvenlik gereksevimleri önemini yitirebilir. Kuramın en önemli katkısı, genellikle kabul gören fizyoloji ve güvenlik gibi ilk düzey ihtiyaçlara ek olarak, ait olma, kabul edilme, takdir edilme, saygınlık, kendini gerçekleştirme gibi üst düzey gereksevimlerin önemini ortaya koyması ve yöneticilerin çalışanları güdülemek için üst düzey gereksevimleri de tatmine çalışmalarının gerektiğini belirtmesidir.

Herzberg'in İki Faktör Kuramı: Kurama göre insan davranışlarını etkileyen ve birbirlerinden bağımsız olan iki faktör vardır: Hijyen (koruyucu) faktörler, güdüleyici (özendirici) faktörler. İş başarırma, takdir edilme, ödüllendirilme, yetenek ve bilgilerine uygun anlamlı bir işte çalışırma, yeterli düzeyde yetki ve sorumluluğa sahip olma, terfi ve promosyon olanaklarına sahip olma işte doyum yaratan ve güdüleyici (içsel) faktörlerdir, işte doyumuzluk yaratan faktörler ise örgüt politikası ve yönetimin kötüye gitmesi, denetime ilişkin teknik yetersizlikler, amir ile beşeri ilişkilerin iyi olmaması, iş ortamının fiziksel koşullarının elverişsizliği, ücret ve maaş düzeyi ile bunlardaki artışların yetersizliği, iş arkadaşlarıyla geçimsizlikler, iş güvenliğinin olmaması, iş-görenin kişisel yaşamına gereken saygının gösterilmemesidir ve bunlar hijyen (dışsal) faktörler olarak arttırılabilir. Kuram ekonomik motivasyon faktörlerini (özellikle ücreti) ikinci plana indirgemekte; işte doyum

sağlamanın en geçerli yolunun başarılı olmak ve sorumluluk taşımak olduğunu savunmaktadır. Ayrıca hijyen önlemlerin alınmasının yanı sıra işgörene yeteneklerini geliştirebilme ve kullanabilme imkanı verilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

Vromm'un Beklenti Kuramı: Vromm'a göre motivasyonda kişisel farklar olabilir ve iş ile görev başarısı büyük ölçüde ödüllendirilmiş bir davranışın fonksiyonudur. Vromm, işgörenin motivasyonun üç değişken tarafından etkilendiğini önermiştir: Çekicilik, Performans-Ödül Bağı, Çaba-Performans Bağı. Yani birey göstereceği çabanın ona bazı ödüller kazandıracağına büyük ölçüde inanmalıdır, başarı sonunda ona verilecek ödüller arzulamalıdır (ödüller onun için çekici olmalıdır), birey kendinden beklene başarıyı gerçekleştirebileceğine inanmalıdır. Eğer iş-gören yaptığı işin sonuçlarını "olumlu" olarak değerlendirirse, ona ulaşmak ister; güdülenir, çaba gösterir, başarılı olur ve ödüllere ulaşır. Ödüllere verilen değer olumlu (ücret, güvenlik, arkadaşlık, yeteneklerini kullanma şansı) ya da olumsuz (yorgunluk, sıkıntı, monotonluk, sıkı denetim, işten atılma korkusu) olabilir. Elde edilen sonuçlar bireyin gereksinimlerini "doğrudan" karşılamıyor olabilir. Genellikle ikinci derece sonuçlar, birinci derece sonuçlara bağlı olarak ortaya çıkar. Örneğin, kişi daha yüksek ücret için çalışır; ama yüksek ücret isteğinin ardındaki beklenti; kendine ve ailesine iyi bir yaşam biçimi sağlamak, toplumsal statüsünü yükseltmek olabilir. O halde, kişinin davranışını yönlendiren şey; çaba ile ödül arasındaki ilişki, birinci ve ikinci düzey sonuçlar arasındaki beklenti ve bunların kişi açısından taşıdığı değerdir. Ancak insanların daima olası tüm alternatifleri düşünerek rasyonel kararlar verdiklerini varsaymak gerçekçi değildir. İnsanların çoğu, bulduğu ile yetinen değer ve beklentileri zamanla değişebilir. Kuram, "insanların ileriye dönük beklentileri ile bir işten alacakları ödüllerin değerinin, güdülenmelerinin temelidir" demekle değer verilen ödüllerini sağlayacak görevleri ya da meslekleri seçtiklerini ve bunu sürekli bir şekilde devam ettirdiklerini göstermekte ve yöneticilerin çalışanların amaçlarını dikkate almaları gerektiğini ve ödül-ceza dağıtımına dikkat etmeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

İŞ SAĞLIĞI REHBERİ

GIDA ZEHİRLENMELERİ ve SU İLE BULAŞABİLEN HASTALIKLAR

Dr. Murat Fırat

Suya karışmış bulunan kimyasal maddelerin yeterince arıtırılmaması sonucunda değişik zehirlenmeler ortaya çıkabilmektedir. Bu zehirlenmelerin hafif şekilleri mide bozukluğu ve ishallerle neden olurken ağır tipleri ölüme götürecektir kadar ciddi sonuçlar doğurabilmektedir.

Biyolojik ajanlarla kirlenmiş sular basit ishallerle neden olduğu gibi, tifo, dizanteri, kolera, brucella ve mantar hastalıklarına, paraziter hastalıkların oluşmasına, çocuk felci, hepatit gibi hastalıkların ortaya çıkmasına da neden olabilmektedir.

Gıda yapımında kullanılan suyun niteliğinin bozukluğu yanısıra gıda maddelerinin bozukluğu da önem taşımaktadır. Gıda katkı maddelerinin yarattığı sakıncalar, gıda üretimi sırasında gıdaya yanlışlıkla karışan zehirli maddeler de sorun yaratabilmektedir. Ayrıca uygun koşullarda saklanmayan besinlerde üreyen mikroorganizmalar da değişik gıda zehirlenmelerine neden olabilmektedir. Besinlerle oluşan hastalık ve zehirlenmeler de, su ile bulaşabilen hastalık gibi basit ishallerden ölümcül düzeye kadar değişik biçimde seyredebilmektedir. Özellikle yaz dönemlerinde gıda zehirlenmeleri ve su ile bulaşan hastalıklar çok sık görülmektedir.

İyi yıkanmadan yenilen yeşil sebze ve meyvelerle hastalık yapan mikroorganizmalar kolayca bedenimize ulaşabilmektedir. Tarım ilaçları ile ilaçlanmış bu gıdalar iyi yıkanmadığında ayrıca zehirlenmeler ortaya çıkabilmekte ve ciddi sorunlar doğabilmektedir.

Gıdalarla oluşan zehirlenmeler genellikle 2-4 saat içinde belirti vermeye başlarlar. Hastalığın hangi etkene bağlı olduğunun anlaşılabilmesi için üretilen yiyecek numunesinin sterilize edilmiş bir kapta, kapalı ve soğuk ortamda en az 24 saat süreyle bekletilmesi gereklidir. Böylece oluşan zehirlenmenin nedeni saptanabileceği gibi uygulanacak tedavi şekli de daha sağlıklı olarak belirlenebilecektir.

İşyerlerinde kullanılan su ve gıdalardan uygun şekilde alınan numunelerin en az ayda bir kez Hıfzıssıhha Laboratuvarında veya yeterli olanaklara sahip özel laboratuvarlarda analiz edilerek alınan raporların bir dosyada tutulması yararlı olacaktır.

Gıda hazırlanan ortamın yapısı da önem taşımaktadır. Bu ortamda akar su bulunmalı, çöpler uygun kapalı kaplarda depolanmalı, yerler, duvarlar ve tezgahlar kolay yıkanabilir, böcek ve mikrop üremesine elverişli olmamalı, uygun havalandırma bulunmalı, gıdaların saklanabileceği soğutma sistemleri bulunmalıdır.

PORTÖR MUAYENELERİ

Gıda maddelerinin sağlıklı oluşu kadar önemli bir başka özellik ise gıda işiyle uğraşan kişilerin sağlığıdır.

Bu kişilerin el ve vücut temizliği çok önemlidir. Ayrıca, eldiven, uygun maske ve saç bonesi kullanmaları sağlanmalıdır. Gıda üretim ve servis işlerinde çalışanların herhangi bir bulaşıcı hastalığa sahip olması bu hastalığın kolayca ve kısa yoldan gıdayı tüketenlere bulaşmasına neden olabilir. Gıda işiyle uğraşanların düzenli olarak sağlık kontrolünden geçirilmesi ve bulaşıcı hastalık taşıyıp taşımadıklarının kontrolünden geçirilmesi ve bulaşıcı hastalık taşıyıp taşımadıklarının kontrolü yasal zorunluluk haline getirilmiştir.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. Madde 126: Gıda işleriyle uğraşanların her üç ayda bir kendilerini muayene ettirerek sağlık raporu almaları zorunludur. Bu kişilerin; akciğer veremi, tifo, sarılık, paraziter hastalıklar, AIDS, bulaşıcı cilt hastalıkları yönünden kontrollerinin yapılması ve bu hastalıkları taşıyanların gıda işiyle uğraşmalarının engellenmesi gereklidir. Bu hastalıkların saptanması için düzenli olarak, akciğer radyografisi, kan analizleri, dışkı, idrar ve gerektiğinde balgam muayeneleri yapılmalıdır. Bu tetkiklerle beraber genel sağlık muayenesi de yapılarak gıda işiyle uğraşanların düzenli olarak kontrol altında tutulması sağlanmalıdır. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. Madde 127: Gıda işiyle uğraşanların sağlık muayeneleri belediye tabipleri tarafından yapılır. Belediye tabiplerinin bulunmadığı yerde bu hizmetler hükümet tabipleri tarafından yürütülür.

Gıda Üretim ve Satış Yerleri Hakkında Yönetmelik. Madde 21 ve 35: Gıda ve gıda katkı maddeleri üretiminde çalışacak personel, resmi bir kurumdan sağlık raporu almadan çalıştırılmaz. İşe girenlerin periyodik sağlık kontrolleri 3 ayda bir yapılmalıdır. Bu uygulamalardan işyeri sahibi/yöneticisi sorumludur.

Görüldüğü gibi, mevzuat gereği gıda işinde çalışanların her 3 ayda sağlık muayenesi zorunluluğu bulunmaktadır. Bu muayenelerin belediye tabiplerince yapılması gerekmektedir. Ancak koşulların yeterli olmadığı durumlarda hükümet tabipliklerince bu muayenelerin yapılabileceği kararlaştırılmıştır. Bilindiği gibi ülkemizde hükümet tabipliklerinin yerini sağlık ocakları almıştır. Ancak genellikle sağlık ocaklarının mevcut konumu portör muayenelerini yapacak donanıma sahip değildir. Bunun üzerine Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 21.12.1994 tarih ve 15152 sayılı genelgesi konuya açıklık getirmiştir. Resmi kurum olanaklarının yetersiz kaldığı koşullarda özel laboratuvarlar ile diğer kurum ve kuruluşlar da portör muayenesi yapıp sağlık raporu düzenleyebilirler. Bu durumda resmi hekimler tarafından, raporların veya raporu düzenleyen hekimin kuruluşunun veya hekimin mevcudiyetinin onaylanması yeterli olacaktır.